

RAZMAH IN NAPREDEK MARIBORA V ČASU ŽUPANOVANJA DR. JOSIPA LESKOVARJA (1924–1928)

Darko FRIŠ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: darko.fris@um.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava županovanje dr. Josipa Leskovarja, ki je bil na čelu mariborske občine med letoma 1924 do 1928. S svojimi vizionarskimi idejami in umnim vodenjem mestne politike je Maribor v njegovem županskem mandatu dosegel velik napredek predvsem v oblikovanju zunanje podobe mesta, ki se je razširilo in moderniziralo ter postajalo vse bolj „velemestno“. Obenem je z Leskovarjevo večšo vodeno politiko na socialnem in stanovanjskem področju Maribor postal novi dom množici priseljencev. Pričujoča razprava na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru, ter analize relevantnih časnikov prinaša začetni prispevek o delovanju mestne politike oz. župana v obravnavanem obdobju in je zastavljena kot uvod za nadaljnjo poglobljeno raziskavo in celovito oceno političnega delovanja tega izredno umnega politika, ki je po koncu druge svetovne vojne padel v pozabo.

Ključne besede: dr. Josip Leskovar, Maribor, vodenje mesta, komunalni razvoj, urbanizem, volitve župana, gospodarstvo, Narodni blok, Slovenska ljudska stranka, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev

ESPANSIONE E PROGRESSO DI MARIBOR DURANTE IL MANDATO DA SINDACO DEL DOTT. JOSIP LESKOVAR (1924–1928)

SINTESI

Nell'articolo viene presentato il mandato da sindaco a Maribor negli anni 1924–1928 del dott. Josip Leskovar. Con le sue idee visionarie e la gestione intelligente della politica cittadina Maribor raggiunse un notevole progresso, in particolare nella progettazione dell'immagine esterna della città la quale fu ampliata e modernizzata, diventando sempre così più "metropolitana". Allo stesso tempo grazie alle capacità di Leskovar nella politica sociale e abitativa Maribor divenne una nuova casa per parecchi immigrati. Basandosi su fonti archivistiche conservate presso l'Archivio regionale di Maribor e sull'analisi dei giornali più importanti lo studio fornisce una prima panoramica delle attività della politica cittadina e del sindaco durante il periodo preso in considerazione

ed è impostata come una introduzione a ulteriori ricerche approfondite e valutazioni globali della carriera politica di questo politico molto capace che dopo la fine della Seconda guerra mondiale cadde nel dimenticatoio.

Parole chiave: dott. Josip Leskovar; Maribor; gestione della città, sviluppo municipale, urbanistica, elezioni per il sindaco, economia, Blocco nazionale (Narodni blok), Partito popolare sloveno (SLS), Regno dei serbi, croati e sloveni

NAMESTO UVODA¹

Leta 1921 je vidovdanska ustava razdelila Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) na upravnoozemeljske enote, t. i. oblasti (okrožja), sreze (okraje) in občine. Oblasti je načeloval veliki župan, ki ga je imenoval kralj.² Z začetkom leta 1924 sta kot predstavnika beograjske osrednje oblasti začela svoja mandata velika župana mariborske in ljubljanske oblasti (Perovšek, 2014, 292–293; Granda, 2017, 457). Mariborska oblast je imela sedež v Mariboru in je obsegala jugoslovansko Štajersko, prevaljski okraj, Prekmurje in Medžimurje, s čimer je mesto ob Dravi postalo eno izmed dveh slovenskih oblastnih središč. V obeh je bila med letoma 1927 in 1929 uvedena oblastna samouprava (konča odločitev je lahko pripadla osrednji oblasti), kjer so samostojno odločali o vprašanjih oblastnega gospodarsko-socialnega in kulturno-prosvetnega razvoja. Odločitve sta sprejemali mariborska in ljubljanska oblastna skupščina (Perovšek, 2014, 292–293).

Tako kot v Ljubljani so se tudi v Mariboru med obema svetovnjima vojnoma na čelu občine izmenjevali predstavniki vseh treh osrednjih političnih taborov: liberalnega, katoliškega in socialdemokratskega.

Mariborsko mestno občino so v letih med koncem ene in začetkom druge svetovne vojne zaznamovali trije vladni komisarji, trije župani in dva mestna načelnika. V času pred razpadom Avstro-Ogrske je mesto ob Dravi vodil župan dr. Johann Schmiderer (1902–1919), ki se je trudil ohraniti nemški značaj mesta in je vodil izrazito protislovensko politiko. Mandat „zadnjega župana avstrijske dobe“ se je končal z razpustom občinskega sveta v začetku januarja leta 1919, ko je upravo prevzel vladni komisar dr.

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*, št. P6-0138, in raziskovalnega projekta *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode*, št. J7-8283. Oba financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

2 Zbirka zakonov: Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, čl. 95, 35.

Vilko Pfeifer (Jenuš, 2017, 901). S tem je mariborska občinska oblast prvič v svoji zgodovini prešla v slovenske roke. Liberalca Pfeiferja je na vodilno pozicijo mesta postavila Narodna vlada v Ljubljani, funkcijo vladnega komisarja za Maribor pa je opravljal do leta 1920. Ob nastopu njegovega mandata med 250-imi uradniki na mestni občini ni bilo nobenega Slovence, zato je Pfeifer odpustil vse občinske uradnike, ki niso znali slovenskega jezika (Antoličič, 2017, 940). V tem obdobju je Maribor postopoma pridobival vse bolj slovensko podobo, Pfeifer pa je s svojim delom postavil temelje za nadaljnji razvoj mesta (Antoličič, 2017, 930). Svoj mandat je končal marca leta 1920, ko ga je za leto dni, do januarja 1921, kot vladni komisar nasledil dr. Josip Leskovar, član *Slovenske ljudske stranke* (SLS). Od januarja do julija 1921, ko se je končala doba komisariatnega vodenja občinske politike, je kot vladni komisar v Mariboru deloval še Ivo Poljanec (Potočnik, 2017a, 949). Na prvih občinskih volitvah v novi državi, Kraljevini SHS, so leta 1921 zmagali socialisti, prvi demokratično izvoljen slovenski župan pa je postal Viktor Grčar. Maribor se je v tem obdobju soočal s številnimi gospodarskimi, socialnimi, kulturnimi in narodnopolitičnimi problemi, Grčar pa se je moral boriti proti vplivom mariborskih Nemcev, ki so imeli zlasti v gospodarstvu še vedno vodilno vlogo (Potočnik, 2017b, 961). Na naslednjih občinskih volitvah leta 1924 je zmagala koalicija, imenovana *Narodni blok*, mestni svetniki pa so na mesto mariborskega župana izvolili dr. Josipa Leskovarja.

Županski mandat dr. Leskovarja, ki se je na čelo mariborske občine zavihtel po preišljeni predvolilni kalkulaciji treh po političnem programu in svetovnem nazoru precej različnih strank, je med vsemi medvojnimi „prvaki“ Mestne občine Maribor najmanj raziskan. V obdobju njegovega županovanja se je mesto izredno razširilo in napredovalo na gospodarskem, urbanistično-gradbenem, komunalnem, kulturnem in socialnem področju. Utrdilo je status drugega največjega slovenskega mesta – bilo je sedež velikega župana mariborske velike županije, številnih državnih uradov in institucij, vojaških in cerkvenih oblasti. Pričujoča razprava na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru, ter analize relevantnih časnikov prinaša začetni prispevek o delovanju mestne politike oz. župana v obravnavanem obdobju in je zastavljena kot uvod za nadaljnjo poglobljeno raziskavo in celovito oceno političnega delovanja tega izredno umnega politika, ki je po koncu druge svetovne vojne padel v pozabo.

OBČINSKE VOLITVE V MARIBORU³ LETA 1924

Prve občinske volitve po nastanku Kraljevine SHS so v Sloveniji organizirali pomladi 1921, druge delne občinske volitve leta 1924 pa so potekale ob različnem času in so bile

3 Po določitvi saintgermainske mirovne pogodbe, da Maribor pripade Kraljevini SHS, se je iz mesta izselilo veliko Nemcev: bivših oficirjev, uradnikov, učiteljev in drugih. Nacionalna struktura predvojnega „nemškega“ Maribora se je torej po prevratnih dogodkih korenito spremenila in mesto je postalo večinsko slovensko. Po prvem popisu prebivalstva v novi državi leta 1921 je v Mariboru živelo 30.915 prebivalcev, od katerih je bilo 2.537 vojakov. Za Slovence se je opredelilo 20.929 meščanov, 6.512 je bilo Nemcev, 2.540 Srbov in Hrvatov, 436 drugih Slovanov, 94 Italijanov, 82 Madžarov, 38 Arnavtov (Albancev) ter 104 drugi (Definitivni rezultati popisa, 1932, 292; Slovenec, 15. 11. 1925: Jože Stabej, Avtonomno mesto Maribor, 8).

odvisne od lokalne politike (Pivec, 1928, 358). Občinske volitve 1924 so bile izvedene na podlagi *Zakona o volitvah v občinske zastope v Sloveniji*,⁴ ki je bil skrajno nedemokratičen in uperjen proti manjšim strankam, saj je po tem zakonu stranka, ki je na volitvah prejela največ glasov v občinski svet, prejela avtomatsko polovico svetniških mest, poleg tega pa še proporcionalno število mest od druge polovice (Perovšek, 2014, 307–308). Občinske volitve so leta 1924 v Sloveniji potekale v skoraj vseh občinah z izjemo Ljubljane (kjer so jih izpeljali že leta 1922) (Perovšek, 2014, 306–307; Melik, 2003, 130–131) in občin v Prekmurju (Vodopivec, 1925, 10).

V drugi polovici leta 1924 se je Viktorju Grčarju iztekel županski mandat in v Mariboru je že od pomladi vladala predvolilna mrzlica, ki jo je vzpodbujala opozicija v mestnem svetu, v časnikih in na predvolilnih shodih. V katoliškem in liberalnem taboru so Grčarjevo županovanje, razumljivo, hudo kritizirali in poskušali prepričati someščane, da socialdemokratski župan ni izpolnil predvolilnih obljub.⁵ Nasprotno so v Grčarjevi stranki poskušali izkoristiti čas pred volitvami in prepričati volivce v županov odlično izpeljan mandat.⁶

Na volitvah so kot samostojne stranke kandidirale *Socialistična stranka Jugoslavije*, *Slovenska neodvisna gospodarska stranka*, *Delavska lista* ter stranka mariborskih Nemcev *Domača gospodarska stranka*.⁷ Na drugi strani so se v začetku septembra 1924, tik pred volitvami, mariborski odbori SLS, *Jugoslovanske demokratske stranke* (JDS) in *Narodne socialistične stranke* (NSS) v strahu pred morebitno koalicijo med Nemci in socialisti združili v t. i. *Narodni blok*.⁸ Uradni seznam vseh kandidatov za občinske odbornike in

4 Sprejet 21. 9. 1921, objavljen 1. 4. 1922 (UrL.PuS, 1. 4. 1922: 4, 31, 213–217).

5 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik o izredni seji občinskega sveta mariborskega, 30. 5. 1924, 127–134; Straža, 13. 6. 1924: Razpust mariborskega občinskega sveta, 3; Tabor, 8. 7. 1924: Seja mariborskega občinskega sveta. Občinske volitve za Maribor, 1; Slovenec, 6. 4. 1924: Štajerske novice. Shod SLS v Mariboru, 3.

6 Slovenec, 6. 4. 1924: Burna seja mariborskega občinskega sveta, 3; Slovenec, 6. 4. 1924: Štajerske novice. Shod mariborskih socialistov, 3; Lavrenčič, 2012, 24.

7 Nemci na Slovenskem so leta 1922 ustanovili politično in gospodarsko društvo *Politischer und wirtschaftlicher Verein der Deutschen in Slowenien* (Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji) s sedežem v Mariboru. Vodil ga je notar dr. Lothar Mühleisen. Društvo je bilo ustanovljeno z namenom varovati nemške nacionalne, gospodarske in politične interese ter pomagati nemškimi kandidatom na volitvah. V društvu so tako bdeli nad izvajanjem manjšinskih varstvenih odločb iz Pariške mirovne pogodbe, sodelovali so pri kongresih evropskih narodnih manjšin in krepili nemško narodno zavest z ustanavljanjem nemških knjižnic, bralnih krožkov, organizirali so razne proslave, praznovanja, nemški tisk in spodbujali razne šporne aktivnosti. V društvu so skušali tudi aktivno politično delovati in so skrbeli za nemške politike v beograjski narodni skupščini in v oblastnih skupščinah v Mariboru in Ljubljani. Na občinskih volitvah leta 1924 so se politične razmere v državi že toliko spremenile, da so mariborski Nemci nastopili s svojo stranko. Da bi dokazali domovinsko pravico v mestu od Dravi, so svojo stranko preimenovali v *Heimische wirtschaftliche Verein* (Domača gospodarska stranka) (Marburger Zeitung, 16. 5. 1922: Marburger und Tagesnachrichten. Ein deutscher politischer Verein in Maribor, 3; Marburger Zeitung, 4. 10. 1923: Marburger und Tagesnachrichten, Politisch-wirtschaftlicher Verein der Deutschen, 2; Marburger Zeitung, 23. 9. 1924, Gemeinderatswahlen in Maribor, 1; Biber, 1966, 33; Baš, 1989, 347; Leskovec, 1991a, 281; Böhm, 2009, 78).

8 Tabor, 13. 7. 1924: Občinske volitve v Mariboru (Iz referata dr. Kukovca na seji gospodarskega in političnega društva za I. in IV. politični okraj v Mariboru dne 10. t. m), 1; Straža, 5. 9. 1924: Shod mariborskih zaupnikov SLS, 4; Tabor, 6. 9. 1924; Program Narodnega bloka v Mariboru, 1.

njihove namestnike (vsaka stranka je na dveh listah prijavila po 41 kandidatov) je bil objavljen v *Uradnem listu ljubljanske in mariborske oblasti* 13. septembra 1924.⁹

„[V]olitve [so bile] plebiscit, toda plebiscit za jugoslovanski in slovenski Maribor“¹⁰

Čeprav je mandatna doba mestnemu občinskemu svetu potekla že 25. maja 1924, je župan Grčar občinske volitve razpisal za 21. september 1924 in v razglasu določil volišča v petih okrajih.¹¹ V skladu z 21. členom mestnega statuta¹² je do izvolitve novega občinskega sveta opravljal vse posle stari občinski svet.¹³

Volitev se je udeležilo 4.592 volivcev, kar je znašalo 69,34 odstotkov volilnih upravičencev.¹⁴ Volitve so se končale po pričakovanju – s porazom župana Viktorja Grčarja in njegove stranke, saj so v *Narodni blok* združene stranke prejele absolutno večino, in sicer 2.405 glasov, s tem pa 32 mandatov. *Domača gospodarska stranka* Nemcev je prejela 994 glasov in 4 mandate, socialdemokrati so dobili 960 glasov in 4 mandate, komunistična delavska skupina 190 glasov in 1 mandat (Leskovec, 1991a, 281; Cvirn, 1998, 84; Ratej, 2006, 454; Berberih-Slana, 2006, 437).¹⁵

Narodni blok je imel tako v novem 41-članskem občinskem svetu večino, in sicer 32 mestnih svetnikov. To so bili: dr. Anton Jerovšek, dr. Vekoslav Kukovec, dr. Josip Leskovar, Ivan Roglič, Ivan Lorber, Vilko Weixl, Jožef Štabej, Franc Selinšek, Ignacij Ozvatič, Ljudevit Pucelj, dr. Alojzij Juvan, dr. Franjo Lipold, Franc France, Rupert Pivec, dr. Zmagoslav Kac, Franc Zmazek, Franjo Bureš, Rudolf Tumpej, Josip Nekrep, Jakob Majerič, Pavel Živortnik, Ivan Šošterič, Ivan Majcen, Franjo Hohnjec, Alojz Kovačič, Miha Lahovič, dr. Pavel Strmšek, Radoslav Podlesnik, Franjo Domiter, Fran Planinšek, Vid Murko in Luka Kekec. Socialdemokratski mestni svetniki so postali Ivan Favaj, Andrej Bahun, Josip Ošlak in Ivan Klančnik. Na listi *Domače gospodarske stranke* so dobili mandat dr. Lothar Mühleisen, Julij Glaser, Julij Pfrimer in Ivan Sirak, komunistično delovno skupino

9 UrL.Lmo, 13. 9. 1924: Kandidatne liste za občinske volitve dne 21. septembra 1924, 512; Tabor, 8. 7. 1924: Občinske volitve za Maribor, 1; Tabor, 9. 7. 1924, Volišča za občinske volitve, 1; UrL.Lmo, 10. 7. 1924: Viktor Grčar, Kandidatne liste za občinske volitve dne 21. septembra 1924, 512–514; Tabor, 31. 7. 1924: Priprave za občinske volitve, 1; Slovenec, 23. 9. 1924: Občinske volitve v Mariboru, 1; Leskovec, 1991a, 281.

10 Straža, 5. 11. 1924: Priziv proti izvolitvi novega mariborskega župana, 3.

11 UrL.Lmo, 10. 7. 1924: Viktor Grčar, Razglas, 388.

12 V obravnavanem obdobju ni bilo nove splošne zakonodaje, zato je bil še vedno v veljavi statut Mestne občine Maribor iz leta 1871 (Leskovec, 1991a, 282).

13 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik o III. redni seji mestnega občinskega sveta, 18. 6. 1924, 140; UrL.Lmo, 10. 7. 1924, Viktor Grčar, Razglas, 388; UrL.Lmo, 27. 8. 1924: Viktor Grčar, Razglas, 488.

14 Na prvih županskih volitvah v novi državi je bilo v Mariboru leta 1921 4.183 volilnih upravičencev, volitev pa se je udeležilo 2.939 volivcev; socialni demokrati (SDS) so prejeli 940 glasov, Narodna socialistična stranka (NSS) 679, Jugoslovanska demokratska stranka (JDS) 499, SLS 496 in komunisti 190 glasov (Tabor, 23. 9. 1924: Udeležba pri volitvah v Mariboru I. 1921, 1923, 1924, 1; Marburger Zeitung, 23. 9. 1924: Gemeinderatswahlen in Maribor, 1; Potočnik, 2017b, 963–964).

15 Straža, 22. 9. 1924, Plebiscit v Mariboru končan s sijajno zmago za Slovence, 1; Slovenec, 23. 9. 1924: Občinske volitve v Mariboru, 1; Jutro, 23. 9. 1924: Sijajna zmaga v Mariboru, 2; Tabor, 23. 9. 1924: Udeležba pri volitvah v Mariboru I. 1921, 1923, 1924, 1; Tabor, 23. 9. 1924: Plebiscit za slovenski Maribor, 1.

pa je v mestnem svetu zastopal Ciril Razboršek.¹⁶ V časniku *Slovenec* so zasluge za zmago *Narodnega bloka* pripisali železničarskim delavcem, ki so, podobno kot na volitvah leta 1921, prevesili tehtnico na stran zmagovalcev.¹⁷ V katoliški *Straži* pa so posebej poudarjali izreden pomen poraza liste mariborskih Nemcev in ocenili, kot smo že poudarili, „da so bile [...] volitve plebiscit, toda plebiscit za jugoslovanski in slovenski Maribor“¹⁸.

Volitve župana, podžupana in mestnih svetovalcev

Veliki poraženci volitev – socialdemokrati – so po volitvah vložili pritožbo, ki pa je bila zavrnjena, tako da je veliki župan dr. Otmar Pirkmajer razpisal mariborske županske volitve¹⁹ za 21. oktober 1924, ko so volili tudi podžupana in štiri mestne svetovalce.²⁰

Volilno sejo mariborskega občinskega sveta je po statutu vodil najstarejši občinski odbornik, ključavničarski mojster Ivan Sirak, ki je bil izvoljen na listi nemške *Domače gospodarske stranke*.²¹

Na županskih volitvah je bilo navzočih 40 novoizvoljenih občinskih svetnikov. V prvem krogu glasovanja je dr. Josip Leskovar, ki se je na volitvah vzdržal, prejel 31 glasov, Andrej Bahun 1 glas, Alojzij Juvan 1 glas, 8 volilnih lističev pa je bilo neveljavnih. Za župana je bil torej z veliko večino izvoljen dr. Josip Leskovar, ki je soglašal z izvolitvijo. V prvem krogu volitev za podžupana je bilo navzočih 41 občinskih svetnikov, oddanih pa je bilo 32 glasov. Liberalec Franjo Lipold je prejel 31 glasov, Vilko Weixl 1 glas, 9 glasovnic pa je bilo neveljavnih. Na volitvah za občinske svetovalce je bilo navzočih 41 občinskih svetnikov, glasovalo jih je 32. Dr. Anton Jerovšek je prejel 32 glasov, dr. Alojzij Juvan 31 glasov, Ivan Roglič 31 glasov, Ivan Šošterič 31 glasov, Rupert Pivec 2 glasova

16 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik, 21. 10. 1924, 312.

17 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik o V. redni seji občinskega sveta mariborskega, 18. 9. 1924, 295; *Slovenec*, 23. 9. 1924: Občinske volitve v Mariboru, 1.

18 *Straža*, 5. 11. 1924: Priziv proti izvolitvi novega mariborskega župana, 3.

19 Volitve župana, podžupana in štirih občinskih svetovalcev so potekale po končanih občinskih volitvah na posebni volilni seji mestnega sveta v skladu z 51. členom *Zakona o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji*, vodil pa jih je najstarejši občinski svetovalec. Na volitve so bili povabljeni vsi novoizvoljeni občinski svetovalci in vsak je moral podpisati prejem vabila na sejo, neopravičeni izostanek ali predčasno zapustitev seje pa so strogo sankcionirali z odvzemom mandata, triletno prepovedjo izvolitve in denarno kaznijo. Župan, podžupan in svetovalci so bili izvoljeni iz vrst občinskih odbornikov. Najprej je potekala izvolitev župana, na volitvah pa je morala biti prisotna več kot polovica odbornikov. Zmagovalec je moral prejeti več kot polovico glasov prisotnih. V primeru, da v prvem krogu nihče izmed kandidatov ni prejel predpisane večine, so opravili drugi krog volitev. Če tudi tokrat ni nihče prejel predpisanega števila glasov, so odborniki volili izmed dveh kandidatov, ki sta na zadnjem glasovanju prejela največje število glasov. V primeru enakega števila glasov dveh kandidatov so izvedli žreb. Žreb pa je določil župana tudi v primeru enakega števila glasov v zadnjem krogu. Volili so z glasovnicami, po izvolitvi župana pa so na enak način volili tudi podžupane in občinske svetovalce (PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik, 21. 10. 1924, 311–314; Zadravec, 2010, 124–127).

20 *Tabor*, 30. 9. 1924: Mariborske vesti, Socialistična pritožba proti občinskim volitvam, 2.

21 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik, 21. 10. 1924, 311–314.

in Vilko Weixl 1 glas, 9 glasovnic je bilo oddanih praznih. Mestni svetovalci so tako postali dr. Anton Jerovšek, dr. Alojzij Juvan, Ivan Roglič in Ivan Šošterič. Do zaprisege novega župana je županske posle opravljal prejšnji župan Grčar.²²

Občinske volitve v Mariboru leta 1924 so bile izvedene po večinskem volilnem sistemu in so prinesle veliko premoč koaliciji strank iz *Narodnega bloka*. Zmagovalci so tako s svojim glasovalnim strojem, ob silnih protestih šibke opozicije in brezplodnih zavlačevanjih prenosa oblasti nekdanjega župana Grčarja (razmerje med pozicijo in opozicijo je bilo 32 : 9) brez vsakršnih težav izvolili svojega župana, podžupana in mestne svetovalce. Opozicija, v kateri so bili socialisti, Nemci in komunisti, pa je lahko volitve le nemočno obstruirala in vlagala prizive, ki so bili že vnaprej obsojeni na neuspeh.²³

DR. JOSIP LESKOVAR NASTOPI MESTO ŽUPANA

Slovesna zaprisega „prvega slovenskega župana v Mariboru“

Potem ko je županski mandat dr. Josipa Leskovarja 23. novembra 1924 potrdil kralj Aleksander I. Karađorđević,²⁴ je 10. decembra 1924 sledila slavnostna zaprisega župana in podžupana. Slavnostne seje mestnega sveta so se udeležili številni meščani in novozvoljeni občinski odborniki (z izjemo socialistov). Sejo je otvoril veliki župan mariborske oblasti dr. Otmar Pirkmajer. V svojem govoru je navedel pomembne naloge, ki jih je imel Maribor, odkar je postal sedež oblastne uprave. Novemu občinskemu svetu je zagotovil vso podporo in posebej izpostavil, „*da naj bi predstavnike mesta vodili pri njihovem delu stvarni interesi občine in države*“. Nato je veliki župan prebral kraljevi ukaz o potrditi dr. Leskovarja za mariborskega župana, ki mu je sledila njegova zaprisega:

Prisegam pred Bogom vsemogočnim ter obljubljam na svojo čast in zvestobo, da bodem Njegovemu Veličanstvu Aleksandru I., kralju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev zvest in pokoren, da bodem skrbno čuval ustavo, vestno vršil zakone in da bodem mi kot županu avtonomnega mesta mariborskega naložene dolžnosti vestno izpolnjeval. Tako mi Bog pomagaj!

Ob tem svečanem aktu je novi župan prebral program večine v občinskem svetu:

Najdražji zaklad naj bo občinskemu svetu avtonomija. Posebno pozornost pa naj posveti občinski svet predvsem stanovanjski bedi, šolskemu in zdravstvenemu vprašanju.

22 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik, 21. 10. 1924, 314; Slovenec, 22. 10. 1924: Dr. Leskovar župan mariborski, 3; Tabor, 23. 10. 1924: Nov župan in podžupan v Mariboru, 1; Tabor, 7. 12. 1924: Zaprisega novega župana in podžupana v Mariboru, 3; Tabor, 11. 12. 1924: Zaprisega novega župana in podžupana v Mariboru, 1; Straža, 12. 12. 1924: Slovesna zaprisega prvega slovenskega župana v Mariboru, 3; Tabor, 12. 12. 1924: Slovesna zaprisega novega župana, 1; Leskovec, 1991a, 282–283; Lavrenčič, 2012, 35.

23 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik, 21. 10. 1924, 311–314.

24 UrL.Lmo, 27. 1. 1925: Iz „Službenih Novin kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, 41.

Zvezda budnica naj bo narodnost, kar pa naj ne skrajša pravic sodržavljanov drugih narodnosti. Srbski pregovor ‚Samo sloga Srbina spasova‘ naj bo geslo novega občinskega sveta.²⁵

V očeh zmagovalcev je bil dr. Josip Leskovar prvi „pravi“ slovenski župan Maribora.²⁶ V časniku *Tabor* so tako evforično zapisali, da se je z Leskovarjevo župansko zaprisego „začela pomembna doba, ko je mariborsko mestno občino prevzela strnjena slovenska večina. Trenutek, ki bo za vedno zabeležen v zgodovini našega mesta“.²⁷

Kratka biografska zabeležka novoizvoljenega mariborskega župana dr. Josipa Leskovarja

Josip Leskovar je bil rojen 15. marca 1875 v Čadramu pri Konjicah. Ljudsko šolo je obiskoval v domačem kraju in na mariborski gimnaziji maturiral leta 1896. Pridružil se je pobudi domačih župnikov za borbo proti štajercijanstvu v rojstnem kraju. Svoje narodno-obrambno delo je nadaljeval kot visokošolec in v vrsti predavanj nastopal proti delovanju *Südmarke* in *Schulvereina* v Podravju. Vojsko je služil kot enoletni prostovoljec v Linzu, nato pa je študiral pravo v Gradcu in na Dunaju, kjer je bil leta 1902 promoviran. Poročen je bil z Anko (roj. Kovačič), v zakonu pa se jima je rodilo pet otrok: hči Berta (kasneje poročena Zeilhofer), sin Josip (Jožef) ml., Anica (poročena Voršič), sin Rudolf in najmlajša hči Ljubinica (poročena Fürst). Pripraviško prakso je opravljal v Ljubljani, leta 1910 pa se je preselil v Maribor in odprl odvetniško pisarno na Koroški cesti 1, leta 1920 pa je svojo pisarno preselil na tedanjo Sodno ulico 12 v neposredni bližini sodišča (danes Ulica Talcev) odprl odvetniško pisarno. Politično se je začel udejstvovati leta 1911, ko je v lipniškem okraju kandidiral proti nemškemu kandidatu Maliku. Bil je načelnik mariborske mestne organizacije SLS in predsednik podružnice katoliškega narodnoobrambnega društva *Slovenska straža* v Mariboru. Med prvo svetovno vojno je kot poročnik služil v Boki Kotorski, kjer se je leta 1916 odlikoval kot pravni zagovornik domačega prebivalstva, in se po prevratu vrnil v Maribor. V 26. novembra 1918 ustanovljenem *Narodnem svetu za Štajersko* je postal načelnik obrambnega odseka. Na zahtevo Rudolfa Maistra je pri vojaškem poveljstvu v Ljubljani izposloval ukinitev mariborske belo-zelene garde, ki je bila razorožena 23. novembra 1918. Josip Leskovar je v času od leta 1919 do leta 1926 opravljal naloge gerenta mariborskega okrajnega zastopa. Ko je 2. januarja 1919 Vilko

25 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik sestavljen v posvetovalnici magistrata mariborskega povodom zaprisege župana dr. Jos. Leskovar-ja in podžupana dr. Frana Lipold-a, 10. 12. 1924, 313–315; *Tabor*, 12. 12. 1924: Slovesna zaprisega novega župana, 1; *Straža*, 12. 12. 1924: Slovesna zaprisega prvega slovenskega župana v Mariboru, 3.

26 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik, 10. 12. 1924, 315; *Tabor*, 7. 12. 1924: Zaprisega novega župana in podžupana v Mariboru, 3; *Slovenec*, 10. 12. 1924: Dr. Josip Leskovar, župan v Mariboru, 2; *Tabor*, 11. 12. 1924: Zaprisega novega župana in podžupana v Mariboru, 1; *Straža*, 12. 12. 1924: Slovesna zaprisega prvega slovenskega župana v Mariboru, 3; *Tabor*, 12. 12. 1924: Slovesna zaprisega novega župana, 1. Leskovec, 1991, 282–283, Ratej, 2006, 454.

27 *Tabor*, 12. 12. 1924: Slovesna zaprisega novega župana, 1.

Sl. 1: Dr. Josip Leskovar (PAM, Zbirka fotografij in razglednic, inv. 4079).

Pfeifer od župana Ivana Schmidererja prevzel oblast v mestu, je bil Leskovar imenovan za člana mestnega sosveta, leta 1920 pa je postal drugi vladni komisar mariborske mestne občine. Na prvih občinskih volitvah leta 1921 je doživel neuspeh, na naslednjih leta 1924 je postal mariborski župan. Tri leta kasneje je bil izvoljen za predsednika oblastne skupščine in oblastnega odbora mariborske oblasti. Mariborsko oblastno samoupravo je vodil do jeseni 1929. Od leta 1935 do leta 1941 je bil predstavnik mesta Maribor v banskem svetu Dravske banovine, leta 1940 je predlagal ustanovitev banovine Slovenije. 29. avgusta 1935 je bil med podpisniki nekdanjih članov SLS, *Narodne radikalne stranke*

(NRS) in *Jugoslovanske muslimanske organizacije* (JMO) za ustanovitev *Jugoslovanske radikalne zajednice* (JRZ). Ker je bil ob začetku druge svetovne vojne star že 66 let, ga Nemci niso izselili v Srbijo, tako kot njegovega sina Josipa ml., ki je bil po izobrazbi prav tako pravnik in je še pred vojno nasledil očeta v njegovi odvetniški pisarni. Josip Leskovar st. je tako vojni čas deloma preživel v Mariboru, delno pa v Nemčiji. Še pred odhodom v Nemčijo je uspel s pomočjo nemških prijateljev, s katerimi je pred vojno poslovno in politično sodeloval, družinsko vilo na Kamniški ulici 11 prodati, po končani vojni pa jo je ponovno odkupil. Zaradi predvojnega aktivnega političnega udejstvovanja in svetovnonazorske usmeritve je po letu 1945 njega in sina Josipa ml., ki mu je bila odvzeta odvetniška licenca, nadzorovala Udba. Umrli je v 23. julija 1965 v 90. letu starosti in je pokopan na pobreškem pokopališču.²⁸

Župan Leskovar in spremembe poslovnika mestnega sveta²⁹

Novoizvoljeni župan dr. Josip Leskovar je kot preizkušeni politik že na 1. seji mestnega občinskega sveta predlagal spremembe tedaj veljavnega poslovnika, ki kažejo na njegov učinkovit pristop k reševanju občinskih zadev. Ker so po njegovem mnenju v prejšnjem sklicu mestnega sveta zasedanja zaradi neskončnih in brezplodnih razprav trajala nezaslišano dolgo, je predlagal sklep, da so redne seje mestnega sveta sklicane prvi torek ali sredo v mesecu ob 17.00 uri, trajajo pa lahko najdlje do 21.00 ure. Posebej žgočo razpravo je sprožil županov predlog sprememb 18. člena poslovnika, ki bi po novem določal, da svetniki vložijo predloge za razpravo v pisni obliki, župan ali podžupan pa jih predata v razpravo posameznim odsekom. V občinskem svetu bi takoj razpravljali le o nujnih predlogih, nujni pa bi bili tisti predlogi, ki bi jih podpisalo najmanj 6 občinskih svetnikov, obenem pa bi pisno navedli razloge za nujnost. Tudi ta sklep je bil sprejet – kljub burnim protestom s strani opozicije, ki niso skoparili s težkimi besedami, zaradi česar je bil komunistični svetnik Razboršek celo kaznovan z ukorom zaradi „*neparlamentarnega izraza*“.³⁰

V spremembah poslovnika so v 40. členu razdelili mestni svet v sledeče odseke:

I. odsek: Organizacijske, pravne in službene zadeve, sprejem v občinske zveze, podelitev meščanstva in častnega meščanstva;

28 Tabor, 12. 12. 1924: Slovesna zaprisega mariborskega župana, 1; Lukman, 1925; Baš & Gajšek, 1932, 94–96; ARS, AS 1931, Mm 84909, Mm 84911, Mm 84912; Leskovec, 1991a, 282; Godeša & Dolenc, 1999, 169; Stiplovšek, 2002, 121; Ratej, 2005, 495–496, 504, 510; Ratej, 2006, 454, 460; Zadavec, 2010, 104–105.

29 Mestno samoupravo je od julija leta 1921 vodil 40-članski občinski svet z županom na čelu. Seje mestnega sosveta so potekale v dvorani mestnega magistrata na Glavnem trgu, ki so jo obnovili poleti leta 1921. V sosvetu so delovali različni odseki, ki so se delili na stalne, po potrebi pa so ustanavljali tudi začasne. Člane odseka je predlagal župan, ti pa so med seboj izvolili načelnike in njihove namestnike. Na sejah občinskega sveta so razpravljali o mestnih zadevah in tudi drugi problematiki v državi (PAM-0005, 161, Zapisniki sej mestnega občinskega sosveta Mestne občine Maribor v letu 1921, Zapisnik o 1. seji občinskega sveta v Mariboru, 8. 8. 1921, 138–140; Berberih-Slana, 2006, 429).

30 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 16. 12. 1924, 316–318.

II. odsek: Pouk in prosveta, zdravstvo, socialno politične zadeve, dobrodelne ustanove, policija za nrvanost in snaga;

III. odsek: Stavbna in tehnična dela, olepšava mesta in razsvetljava, požarna policija;

IV. odsek: Finančne zadeve, kontrola in premoženjska uprava in vsa podjetja;

V. odsek: Vojaške zadeve, tržna policija, aprovizacija, trgovina in obrt.

V vsak odsek je bilo izvoljenih 9 članov, izjema je bil le IV. odsek, ki ga je sestavljalo 11 članov.³¹

Leskovarjevo drugo vodenje Maribora je potekalo v drugačnih okoliščinah kot prvo, ko je med februarjem 1920 in januarjem 1921 opravljal naloge vladnega komisarja, saj je imel tokrat njegov *Narodni blok* v mestnem svetu absolutno večino. Kljub temu pa so bile seje mestnega sveta zaradi opozicije, v kateri so bili socialisti in predstavniki Nemcev v Mariboru, pogosto zelo burne.³² Mariborski Nemci so še vedno poudarjali, da je v mestu ob Dravi precejšnji del prebivalstva nemške narodnosti, zahtevali so uporabo nemškega jezika v mestnem svetu in mestnih institucijah in pozivali, da bi morala biti tudi njim dostopna delovna mesta v mestni upravi. Na sejah mestnega sveta so se pojavljale trditve, da so se Slovenci z odpuščanjem nemških uradnikov v Mariboru Nemcem želeli le maščevati. Takemu ravnanju z nemškimi uradniki pa so se seveda uprli tudi socialisti.³³ S svojimi nenehnimi zahtevami so Nemci vendarle do neke mere uspeli. V času Leskovarjevega županovanja je prišlo do spremembe glede uporabe nemškega jezika, saj je župan Leskovar nemškemu občinskemu svetniku Juliju Pfrimerju, ki naj ne bi znal slovensko, na sejah mestnega sveta dovolil govoriti v maternem jeziku.³⁴

Župan Leskovar ureja delovna razmerja zaposlenih na magistratu

Po prevratu so kot enega prvih ukrepov za slovenizacijo mesta pričeli z odpuščanjem uradnikov, ki niso znali slovenskega jezika. Nadomeščali so jih s slovenskimi, ki pa za svoje delo velikokrat niso imeli prave izobrazbe oz. niso bili usposobljeni. Tudi plače uradnikov se v povojnih letih niso zviševale in župan dr. Leskovar je na seji občinskega sveta maja 1925 napovedal sprejem „*nove pragmatike*“, s katero bi uredili delovna razmerja za zaposlene na magistratu.³⁵ S sprejetjem teh predpisov, ki so stopili v veljavo 1. junija 1925, so med drugim višjim uradnikom povečali osebni dohodek, uradne ure

31 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1924. Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 16. 12. 1924, 302–321.

32 Straža, 14. 1. 1925: Pameten predlog, 1.

33 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1925, Zapisnik o izvanredni seji mestnega občinskega sveta, 12. 5. 1924, 181.

34 Slovenec, 10. 12. 1925, Seja mariborskega obč. sveta, 4; PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o II. seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 21. 1. 1926, 55.

35 V mestni upravi je bilo leta 1925 zaposlenih 54 uradnikov in uradnic: trije pravniki, dva zdravnika, dva živinozdravnika, štirje inženirji, petnajst pisarniških uradnikov, dvanajst računskih uradnikov in uradnic, dvanajst pomožnih uradnikov in uradnic ter še okoli trideset drugih delavcev (Slovenec, 15. 11. 1925: Mariborska mestna občina, 9).

so skrajšali na 7 ur dnevno, uradnikom I. kategorije so določili 30 let delovne dobe, drugim kategorijam pa 35 let delovne dobe za izpolnitev pokojninskih pogojev.³⁶ Na seji mestnega sveta 9. junija 1925 so občinski svetniki sprejeli še sistematizacijo delovnih mest v vseh mestnih podjetjih, razen v „*električnem podjetju*“.³⁷

SPREJEMANJE MESTNIH PRORAČUNOV³⁸

Mestni proračun leta 1925

Prvi mestni proračun v času županovanja Josipa Leskovarja, ki ga je delno sestavil še mestni svet v prejšnji sestavi, so sprejemali v senci volitev v Narodno skupščino na seji januarja 1925. Čeprav je imela občina občutno višje prihodke kot pred leti, je njen finančni položaj zaradi višjih izdatkov zahteval racionalno, varčevalno poslovanje mestne uprave. V mestu je bilo še vedno čutiti posledice vojne, prevrata in prehoda v novo državo, ki so se poznale v dohodkih prebivalcev in njihovem standardu, zato nalaganje novih davčnih bremen ni prišlo v poštev.³⁹ Leta 1925 je imela mestna občina v lasti več nepremičnin, med njimi dvanajst šolskih zgradb, tri vojašnice, gledališče, študijsko knjižnico, dve sirotišnici, skladišča, štiri delavnice, sedemnajst stanovanjskih hiš in devet uradov. Upravljala je z mestno plinarno, mestno klavnico, mestnim kopaljščem, mestnim kinom *Apollo*, pogrebnim podjetjem in mestnim električnim podjetjem.⁴⁰

Za slabo finančno stanje v mestu je bilo po mnenju novega župana krivo tudi negativno poslovanje skoraj vseh mestnih podjetij, saj je njihove izgube morala kriti občina. Zato si je županstvo kot eno prioriteten nalog zadalo izboljšanje delovanja mestnih podjetij. Občinski proračun je predvideval 8.104.941,00 din stroškov in 7.915.818,50 dohodkov, torej 189.122,50 din primanjkljaja, mesto pa je imelo iz leta 1924 še 8.857.822,48 din dolga. Proračun je bil namenoma sestavljen s ciljem, da bi bilo mestno zadolževanje čim manjše, kar pa je po drugi strani zahtevalo zavestno opustitev prenekaterih investicije. V proračunu so za 10 odstotkov znižali izdatke za šolstvo in proračun prilagodili obstoječim razmeram. V proračunski debati so socialistični svetniki kritizirali socialno plat proračuna, v nemščini pa je diskutiral svetnik Julij Pfrimer, ki je sicer zagovarjal

36 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1925, Zapisnik o izvanredni seji mestnega občinskega sveta, Službena pragmatika, 12. 5. 1925, 185–231; Slovenec, 13. 5. 1925: Seja mariborskega občinskega sveta. Nova pragmatika sprejeta, 3; Tabor, 14. 5. 1925: Izredna seja mariborskega občinskega sveta, 3.

37 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1925, Zapisnik o IX. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 9. 6. 1925, 233; Slovenec, 10. 6. 1925: Iz Maribora. Seja občinskega sveta, 3; Naša straža, 10. 6. 1925, Iz Maribora, Seja občinskega sveta, 3; Tabor, 11. 6. 1925; Seja mariborskega občinskega sveta, 1.

38 O sprejemanju občinskih proračunov glej: Občinska uprava, 1922: Doba občinskih proračunov, 8, 29.

39 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1925, Zapisnik o IV. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 20. 1. 1925, 24–25; Tabor, 22. 1. 1925: Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 3; Straža, 21. 1. 1925: Iz Maribora, Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 3.

40 Slovenec, 15. 11. 1925: Mariborska mestna občina, 9.

večje varčevanje, v debati o Narodnem gledališču pa zahteval, da se na repertoar uvrstijo tudi predstave v nemškem jeziku. Županstvo je uvedlo pavšalni davek za gostilničarje v višini 0,20 din za liter, od česar so si obetali 200.000 din dohodka, ostali davki pa so ostali nespremenjeni. Na predlog finančnega odseka so povišali pristojbine v klavnici in mestnem gledališču ter povišali najemnine v mestnih poslopih. Na socialnem področju so znatno povišali rentne doklade, mestna občina je prispevala 80.000 din za nabavo učil revnim šolarjem, svetniki pa so predlagali, da bi občina najela šolskega zdravnika, ki bi otroke pregledal dvakrat na leto.⁴¹

Mestni proračun leta 1926

Tudi leta 1926 so občinski proračun sprejemali v drugi polovici januarja. V predstavitvi proračuna je predsednik finančnega odseka podžupan dr. Lipold prepričeval občinske svetnike, da bodo v tekočem letu kljub varčevanju zadostili nalogam občine na gospodarskem, kulturnem in socialnem področju. Mesto je imelo iz prejšnjega leta 63.083 din primanjkljaja, ki so ga pokrili z znižanjem posameznih postavk in zvišanjem davka na pivo in vino. Zaradi slabega finančnega stanja občine sestavljavci proračuna, podobno kot v prejšnjih letih, niso mogli predvideti kakšnih večjih investicij, pa tudi vprašanje najemnin v vojašnicah in izplačila kaldrmine⁴² ni bilo rešeno.⁴³ Občinska uprava je sprejela sklep, da bodo to vprašanje rešili med letom in s tako pridobljenimi sredstvi pričeli z razširitvijo „ubožnice“ oz. doma za osirotele otroke. Predlagatelji proračuna so v svoji predstavitvi poudarjali, da so posebno pozornost namenili podpori kulturnim institucijam v mestu: kulturnim društvom, gledališču, študijski knjižnici ... V proračunski debati sta opozicijska socialistična občinska svetnika kritizirala zapoznelost proračuna in skupaj s predstavniki mariborskih Nemcev napovedala, da bosta glasovala proti proračunu. Župan je opozicijskim občinskim svetnikom odgovarjal, da je proračun sestavljen skrajno varčevalno, obenem pa je tudi veliko bolj socialno naravnano, kot je bil v času socialističnega župana Grčarja. Posebej je poudaril, da je bila skoraj polovica proračuna namenjena za šolstvo in socialo. „Uprava hodi srednjo pot, ker drugače ni mogoče,“ je dejal. V upravi so zagotavljali, da je občina sklenila s falsko elektrarno izjemno ugodno

41 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1925, Zapisnik o IV. Redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 20. 1. 1925, 22–47; Tabor, 22. 1.1925: Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 3; Straža, 21. 1. 1925: Iz Maribora, Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 3.

42 Kaldrmina je posebna taksa, ki so jo pobirale carinarnice za uvoženo blago. Ta taksa se je stekala v „upravo fondova“ v Beogradu in se je lahko uporabljala: a) izključno za tlakovanje in vzdrževanje cest, ki so vodile k carinarnici in carinskemu skladišču; b) za urejanje pristaniščne obale pri rečnih carinarnicah; c) za ogrado okoli skladišča carinarnice (Tabor, 16. 10. 1926: Župan dr. Leskovar, Mariborske vesti. Uradna ugotovitev, 3).

43 Župan Josip Leskovar je na seji mestnega sveta 2. marca 1926 poročal, da bo mesto dobilo 4.292.000 izplačane kaldrmine. Na naslednji seji 9. marca pa je spregovoril o zapletih z vojaško upravo, ki so zahtevali, da jim mestna uprava predloži dokumentacijo o lastništvu vojašnic (Slovenec, 3. 3. 1926: Maribor. Naši kraji in ljudje. Mariborska občinska seja, 4; PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o tajni seji V. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega, 9. 4. 1926, 217).

pogodbo glede cene dobave elektrike. Ni pa bilo mogoče še bolj znižati cene električne energije za uporabnike, ker je mesto denar potrebovalo za delovanje gradbenega fonda.⁴⁴

Ob proračunskem glasovanju so predstavniki nemške manjšine glasovali proti šolskim poglavjem in pojasnili, da so se tako odločili, ker po njihovem mnenju Nemci v Mariboru nosijo največ davčnih bremen in so zato upravičeni do nemške šole. Poudarjali so, da so Nemci prav tako Mariborčani, ki imajo v mestu „domovinsko pravico“. Poleg tega so mestne svetnike spomnili, da so mariborski Nemci podprli jezikovne in politične zahteve koroških Slovencev, ki so po izgubljenem plebiscitu ostali v Republiki Avstriji, zato imajo podobne zahteve tudi sami. V mestni upravi so se branili, da za ukinitvev nemških razredov občina ne nosi nobene krivde, da pa v Mariboru število nemških otrok tako ne dosega zakonsko predpisanega števila, ki bi jim zagotavljal pouk v nemškem jeziku. Tudi ob razpravi o podpori kulturnim društvom so Nemci zahtevali denarno podporo za „Združenje nemških univerzitetnih študentov“ (*Verband der deutschen Hochschüler*). Združenje so v liberalnem časniku *Jutro* označili za društvo sinov mariborskih bogatašev, „ki vsi študirajo v inozemstvu proste poklice, da bodo lahko kasneje nadaljevali z nemško iredento v Sloveniji“ in podpore sploh ne potrebujejo. Obenem so dodali, da so Nemci na mestnih sejah, odkar je župan dopuščal nemško govorjenje svetniku Juliju Pfrimerju, vse bolj agresivni. Na končnem glasovanju je *Narodni blok* brez težav izglasoval proračun, proti pa so glasovali le štirje Nemci in dva socialisti.⁴⁵ Veliki župan dr. Otnar Pirkmajer je predlagani proračun sprejel, zavrnil pa je „izredne dodatke“, ker v občini niso navedli, kako bodo pokrili skoraj 3 milijone primanjkljaja.⁴⁶

Mestni proračun leta 1927 in razdor v koaliciji *Narodni blok*

Na sprejem mestnega proračuna za leto 1927 so v veliki meri vplivala nesoglasja med strankami *Narodnega bloka* glede volitev 3 predstavnikov mestne politike v oblastno skupščino 23. januarja 1927. Sprejetje proračuna je bilo na dnevnem redu seje 20. decembra 1926, vendar je prišlo do zapleta, saj se člani *Samostojne demokratske stranke* (SDS)⁴⁷ in *Narodne socialistične stranke* (NSS) seje protestno niso udeležili, pač pa so poslali pismo, v katerem so obsodili SLS z županom Leskovarjem ospredju, da so prekršili dogovor o utrditvi jugoslovanskega značaja mesta, ki so ga sklenili pred občinskimi

44 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o II. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 21. 1. 1926, 51–68, *Jutro*, 22. 1. 1926: Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 2; Naša straža, 22. 1. 1926: Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 3; Slovenec, 22. 1. 1926: Maribor. Seja občinskega sveta, 4.

45 *Jutro*, 23. 1. 1926: Naši kraji in ljudje. Mariborski občinski svet, Nadaljevanje proračunske seje, 3.

46 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o tajni seji V. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega, 9. 4. 1926, 217; Slovenec, 10. 4. 1926: Maribor, Seja občinskega sveta, 4.

47 Svetozar Pribičević, eden od vodilnih politikov *Jugoslovanske demokratske stranke* (JDS), ki je skupaj z NSS in SLS septembra 1924 stopila v koalicijo *Narodni blok*, je marca leta 1924 zapustil stranko in ustanovil novo, *Samostojno demokratsko stranko* (SDS), h kateri so kasneje pristopili tudi vsi mariborski svetniki prejšnje JDS, med njimi tudi podžupan dr. Franjo Lipold (*Slovenski narod*, 16. 9. 1936: Svetozar Pribičević umrl, 1).

volitvami leta 1924 ob ustanovitvi *Narodnega bloka*. Na oblastnih volitvah, na katerih je tokrat SLS sodelovala z *Narodno radikalno stranko* (NRS), so namreč na kandidatno listo (kot četrtega kandidata) uvrstili predstavnika mariborskega nemštva dr. Lotharja Mühleisena. Čeprav jim je župan zagotovil, da bodo v oblastni skupščini reševali le gospodarskopolitične zadeve in ne narodnopolitičnih, so predstavniki teh strank skupaj s predstavnikom *Slovenske kmetijske stranke* (SKS) v mestnem svetu napovedali obstrukcijo in s tem ogrozili sprejetje mestnega proračuna (Berberih-Slana, 2006, 438–439). Napoved so uresničili in se naslednjih napovedanih proračunskih sej mestnega sveta (21. in 22. decembra 1926 ter 14. januarja 1927) niso udeležili, kar pa je povzročilo veliko vznemirjenja med opazovalci dogajanja v občinski politiki.

V časniku *Slovenec* so 28. decembra 1926 zapisali, da so postajale seje mariborskega občinskega sveta vse bolj zanimive za občinstvo. „*To je povsem razumljivo. Občani čutijo, da se občini bližajo kritični dnevi, če bi ostala občina brez proračuna in če bi prenehalo demokratično gospodarstvo ter bi na občini pričeli gospodariti gerenti.*“ V mestu je po poročanju časnika vladalo splošno nezadovoljstvo nad strankami, ki so ovirale delovanje demokratično izvoljenega mestnega sveta in s tem želele doseči njegovo razpustitev.⁴⁸ Centralistična državna ureditev Kraljevine SHS je namreč državnim organom omogočala izvajanje strogega nadzora nad občinsko samoupravo. V primeru razpusta mestnega sveta bi namreč namesto demokratično izvoljenega župana država oblast z dekretom imenovala gerenta oz. vladnega komisarja do razpisa novih volitev (Žontar, 1999, 604; Ratej, 2006, 455) (kot se je zgodilo v Ljubljani med letoma 1922 in 1927) (Perovšek, 2014, 307–311; Perovšek, 2017, 641–647; Prunk, 2017, 634–637). Ker bi imela mestna občina brez sprejetega proračuna težave s pobiranjem „občinskih doklad“⁴⁹ in ne bi mogla nadaljevati dela, so na seji mestnega sveta tik pred iztekom leta sprejeli dvomesečni t. i. proračunski provizorij.⁵⁰

Nesoglasja med strankami *Narodnega bloka* so se stopnjevala, časniki so poročali, da so liberalci (pripadniki SDS in NSS) v noči pred volitvami v oblastno skupščino pred škofijsko palačo na Slomškovem trgu in vilo župana Leskovarja na Kamniški ulici 19 odvrgli bombi, ki sta eksplodirali, in s tem poskušali ustrahovati volivce.⁵¹ Spor med nekdanjimi zavezniki je presegel vse meje. O koaliciji *Narodni blok* ni bilo več govora, liberalci pa so se oklicali za „Narodno fronto“ in se proglasili za edine borce za jugoslovanstvo (Stiplovšek, 2000, 92, 106–107; Ratej, 2006, 460).⁵²

48 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o XIII. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 27. 12. 1926, 621–628; *Slovenec*, 28. 12. 1926: Kaj se godi doma. Seja mariborskega občinskega sveta, 4.

49 Občinska uprava, 1922: Doba občinskih proračunov, 29.

50 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o XIII. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 27. 12. 1926, 621–628; *Slovenec*, 28. 12. 1926: Kaj se godi doma. Seja mariborskega občinskega sveta, 4.

51 *Jutro*, 24. 1. 1927: Volilni dan v Mariboru, 2; *Slovenec*, 25. 1. 1927: Demokrati skušajo z bombami terorizirati volilce, 5.

52 Na volitvah v oblastno skupščino januarja 1927 je SLS v Mariboru (in tudi v Celju) sklenila koalicijo z *Narodno radikalno stranko* (NRS) in *Političnim in gospodarskim društvom Nemcev v Sloveniji* (*Politischer und wirtschaftlicher Verein der Deutschen in Slowenien*), s čimer je bila mariborska koalicija *Narodni*

Da bi preprečil politično krizo, se je dr. Leskovar, ki je bil na oblastnih volitvah izvoljen za predsednika oblastne skupščine in oblastnega odbora mariborske oblasti, medtem pogodil z mestnimi svetniki iz vrst SDS, NSS ter SKS in jim v zameno za podporo k sprejetju proračuna zagotovil, da predstavnik nemške *Domače gospodarske stranke* Mühleisen ne bo dobil mesta v oblastni skupščini. Sprejemanje mestnega proračuna za leto 1927 je bilo ponovno na dnevnem redu I. redne seje mestnega sveta 28. januarja 1927. Ker so se bali protestov in neželenih incidentov, je policija „*krog in krog*“ zastražila magistrat, župan Leskovar pa je na seji izjavil, da ni vedel za policijsko zaščito. Kljub napovedani obstrukciji meščanskih strank so proračun sprejeli z večino, in sicer s 24 glasovi, sprejemu je nasprotovalo le 5 socialističnih svetnikov, ki so pred sprejemanjem proračuna želeli onemogočiti kvalificirano večino in povzročiti razkol v mestnem svetu. Občinski svet je sprejel proračunsko postavko v višini 10.834.696,00 din, za kar so imeli kritja 4.145.090,00 din, primanjkljaj je znašal 6.689.666,00 din.⁵³ Finančno stanje mestne blagajne sicer ni omogočalo zniževanja dajatev, kljub temu pa so mestni svetniki odpravili osovražen dinarski davek v gostilnah in kavarnah, znižali so „*gostaščino*“ in davek na „*najmarino*“.⁵⁴ Prav tako so znižali vodarino in kanalsko pristojbino, ostale davščine pa so ostale nespremenjene. Ob rednem proračunu so mestni svetniki sprejemali tudi izredni proračun, ki je predvideval 25.115.780,00 din, od česar je bilo pokritja 6.861.500,00, skupno torej 18.253.780,00 din primanjkljaja, ki so ga pokrili z najetjem kredita. V izrednem proračunu so predvideli asfaltiranje ulic, izgradnjo novih cest in kanalov, tlakovanje cest, gradnjo dveh stanovanjskih hiš in dveh javnih stranišč.⁵⁵

MARIBORSKO GOSPODARSTVO

V Mariboru⁵⁶ je po vojni gospodarska dejavnost počasi znova oživela. Zaradi bližine gozdov na Pohorju in Kozjaku so cvetela podjetja za obdelavo in prodajo lesa, mesto

blok samo še črka na papirju (PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1927, Zapisnik o izredni seji mestnega občinskega sveta mariborskega dne 14. 1. 1927, 1–3; Slovenec, 15. 1. 1927; Maribor. Izredna seja občinskega sveta, 6; Jutro, 15. 1. 1927; Iz Maribora. V volilno kroniko, 4).

53 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1927, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 28. 1. 1927, 1–29; Jutro, 29. 1. 1927; Naši kraji in ljudje. Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 3; Slovenec, 29. 1. 1927; Proračunska seja občinskega sveta, 5.

54 Gostaščina – taksa, ki jo je moral plačati lastnik stanovanja oz. najemodajalec za vsakega najemnika „gostača“ (ki je stanoval v tuji, najeti hiši). Taksa se je stekala v mestno blagajno oz. občinski stanovanjski fond. Najmarina – davek na prihodek iz najemnine.

55 PAM-0005, 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1927, Zapisnik o nadaljevanju I. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega dne 31. 1. 1927, 39–56; Slovenec, 2. 2. 1927; Kaj se godi doma. Seja mariborskega obč. sveta. Proračun sprejet, 4.

56 Mesto se je razprostiralo na 705 km², imelo je 161 ulic in 1.455 hiš. Razdeljeno je bilo na pet okrajev: I. okraj (staro mesto), II. graški okraj, III. oreški okraj, IV. koroški okraj in V. magdalenski okraj, ki je veljal za delavsko in industrijsko predmestje. Splošen značaj mesta je bil večinoma trgovsko-industrijski. „*Ulice v mestu so bile večji del široke, v središču tlakovane, mesto pa so krasili lepi drevoredi.*“ (Slovenec, 15. 11. 1925; Jože Stabej, Avtonomno mesto Maribor, 8; več o tem Baš, 1939).

z industrijo pa je dobivalo električno energijo iz elektrarne v Fali, ki je bila ena večjih v srednjem delu Evrope. V Mariboru so imele najdaljšo tradicijo usnjarska, mlinarska in pivovarska industrija, v času županovanja Josipa Leskovarja pa je v mestu delovalo 55 industrialcev, 813 obrtnikov, 712 trgovcev, 8 bank, 5 tiskarn, 37 obrtnih zadrug, 25 špediterjev, 146 izvoznih in 180 uvoznih podjetij. Hkrati je bilo v Mariboru še 7 hotelov, 12 restavracij, 12 kavarn in 84 gostiln. „*Tak je Maribor en miniature. Še malomeščanski, vendar že na prevalu k velikemu razmahu in napredku. Dovolj zgovorno pa je povedano, da morajo Slovenci Slovencev kakor država Srbov, Hrvatov in Slovencev to izredno oblagodarjeno mesto čuvati med prvimi narodnimi in državnimi dragulji,*“ so zapisali v časniku *Slovenec*⁵⁷ in s tem poudarili izjemen pomen priključitve Maribora in Štajerske v novonastalo jugoslovansko državo.

Med večjimi industrijskimi objekti, ki so zaposlovali največ delavcev, so bile še vedno *Jugoslovanske državne železnice*, ki so prevzele nekdanje *Delavnice južne železnice* v magdalenskem okraju. Po številu delavcev so sledili *Scherbaumov mlin* na Kopališki ulici in *Francov parni mlin* v Melju, tovarna usnja in tovarna mila (predhodnica kasnejše tovarne *Zlatorog*, danes *Henkel*) v Melju ter tkalnica in apretura *Doktor in drug* ob Ruški cesti v bližini Koroškega kolodvora na Studencih. Leta 1926 je *Götzova pivovarna* pristopila k delniški družbi ljubljanske *Pivovarne Union* (*Götzova dvorana*) pa se je preimenovala v *Unionsko dvorano*).

V obdobju župana Leskovarja je bilo mesto zelo odprto za vse tuje industrialce in investitorje, ki so bili pripravljene v Mariboru odpreti svoje obrate. Med njimi so bili predvsem Nemci in češki državljani nemškega rodu ali Judje. Leta 1926 je bilo ustanovljeno podjetje *Jugotovarna barvarna in apretura*. V Melju je skupaj z družabnikom Rihardom Pochejem iz Linza, zastopnikom avstrijskega podjetja *Hoffellner*, ustanovil tovarno hlačevine mariborski trgovec z manufakturo Josip Hutter. Istega leta je bila na Tržaški cesti ustanovljena konfekcijska tovarna *Skušek*, leta 1927 pa je Čeh Ivan Braun adaptiral nekdanjo konjeniško vojašnico v Jezdarski ulici in v njej odprl tekstilni obrat. V dveh letih je tako Maribor postal središče tekstilne industrije in je imel leta 1938 največ tekstilnih obratov v Dravski banovini, tekstilna podjetja pa so zaposlovala največ delavcev v mestu. (Leskovec, 1991b, 363–372).

Zaradi novih investicij mestne občine pri komunalni obnovi mesta in gradnji novih, nujno potrebnih mestnih večstanovanjskih zgradb, je leta 1925 zacvetela tudi gradbena industrija.

Mestna občina je v Leskovarjevem mandatu skrbelo predvsem za reorganizacijo, modernizacijo in gospodarno poslovanje svojih mestnih podjetij, med katerimi velja omeniti mestno plinarno in mestno klavnico v Melju, mestno kopaljšče ob Dravi (na nekdanji ulici Ob bregu v bližini Studenske brvi), mestni kino *Apollo*, pogrebno podjetje na Pobrežju in mestno električno podjetje, ki je skrbelo za mestno razsvetljava in distribucijo elektrike, proizvedene v falski hidroelektrami (Leskovec, 1991b, 363–372).

57 Slovenec, 15. 11. 1925: Jože Stabej, Avtonomno mesto Maribor, 8.

SOCIALNE RAZMERE V MARIBORU OD 1924 DO 1927

Pa še socialne razmere v Mariboru: v časniku *Slovenec* so jih konec leta 1925 označili kot „črno sliko“. Po pisanju časnika naj bi v tem obdobju na območju mariborske občine bivalo okoli 1.500 družin in posameznikov, ki so spadali v kategorijo invalidov, vdov in sirot. 1.200 od teh jih je sodilo med najrevnejše družine, brez lastnega premoženja, odvisne izključno od pomoči mesta. Mariborska podružnica invalidov je imela okoli 2.000 članov (1.400 moških in 600 žensk – vdov). Večina le-teh je prejela socialno podporo, ki je znašala 60 din mesečno, težki invalidi so prejeli 100 din in družine z veliko otroki 120 din na mesec. To pa še zdaleč ni zadoščalo za normalno eksistenco. Da bi bila slika še temnejša, *Slovenec* navaja, da so pomoči potrebnim leta 1925 ukini vse izredne podpore in podpore v oblačilih ter nadaljuje:

[...] barake v Dajnkovi [danes Šilihova ulica in Trg Miloša Zidanška na Taboru] so jih polne, v zakotnih hišah ob Dravi v predmestjih jih najdemo polno, povsod pa skoro od 6 do 7 oseb v eni sobi, v sili še s kakšnim podnajemnikom! Brez zadostne obleke, še manj hrane, in niti najmanj dobre vzgoje – o tem nas točno obveščajo učni uspehi in izjave učiteljev osnovnih šol!⁵⁸

Tukaj se zastavlja vprašanje, zakaj bi konservativni časnik *Slovenec* tako mračno opisoval razmere v Mariboru, ko pa je bil na čelu mestne občine „njihov“ župan, član SLS dr. Josip Leskovar. Odgovor se kaže v nadaljevanju članka – kot je splošno značilno za obravnavano obdobje, gre za metanje polen pod noge političnim nasprotnikom. Časnik s prstom pokaže na krivca za nastalo „črno“ stanje na področju sociale, saj navaja, da je bilo več kot 1.000 prošenj najrevnejših za podporo poslanih na veliko županstvo v Mariboru (veliki župan je bil v tem času liberalec dr. Otmar Pirkmajer), kjer pa jim, kot jih obtožuje *Slovenec*, za bedo v mestu ni bilo mar, saj niti ena prošnja ni bila ugodno rešena. Ob tem pa ne moremo mimo dejstva, da so bile socialne razmere v mestu izjemno pereče.

Najpomembnejša prioriteta župana dr. Leskovarja – reševanje mariborske „stanovanjske bede“

Po prvi svetovni vojni je bila ena največjih težav, ki je pestila večja slovenska mesta, veliko pomanjkanje stanovanjskih prostorov. Zaradi reševanja stanovanjskih problemov in ublažitve socialne stiske materialno najbolj ogroženih slojev je država sprejela zakonodajo o „stanovanjski zaščiti“, ki je trajala od decembra 1918 do novembra 1926. Stanovanjsko zaščito so izvajali stanovanjski uradi pri občinah, od leta 1925 pa so po sodnih okrajih delovala stanovanjska sodišča. Lastnike je zakon še naprej omejeval pri prostem razpolaganju s starimi stanovanji, nova stanovanja pa so bila iz zakona izvzeta. Prav tako je zakon prepovedoval spreminjanje stanovanj v poslovne prostore (zagrožena kazen je bila 50.000 din, kar je bila dveletna uradniška plača). Lastnik zgradbe je moral

58 *Slovenec*, 13. 12. 1925: Črna slika, 4.

stanovanjskemu sodišču v enem dnevu prijaviti tudi vsako izpraznjeno stanovanje (za neupoštevanje tega zakonskega določila je bila zagrožena kazen v višini 2.000 din). V izpraznjena stanovanja so nove stanovalce razvrščala stanovanjska sodišča na podlagi prošenj, med prosilci pa so lahko bili izključno uradniki, vojni invalidi, vojne vdove in sirote ter delavci, ki niso imeli več kot 3.000 din družinskih mesečnih dohodkov. Odpovedi najemnikom so bile mogoče samo, če je lastnik potreboval stanovanjske prostore za lastno uporabo, in so bile prepovedane v zimskem času, stanovalci (najemniki) pa niso smeli imeti podnajemnikov. 11. novembra 1926 se je stanovanjska zaščita iztekla in stanovalci so se pričeli soočiti z odpovedmi in višanjem stanarin, zato so v društvihih stanovanjskih najemnikov in v delavskih sindikatih organizirali proteste in množična zborovanja po večjih slovenskih mestih. V Narodni skupščini so zaradi protestov sprejeli zakon, s katerim so preprečili prisilna izseljevanja, dokler stanovalci niso dobili drugega ustreznega stanovanja. Zakon je veljal do 1. maja 1928, ko se je prenehalo oblastno dodeljevanje zasebnih stanovanj. Stanovanjska zaščita je tako izgubljala svoj pomen zaradi zakonodaje in tudi zaradi vedno večjega števila novogradenj, ki so bile izvzete iz zaščite. Zaradi pomanjkanja bivalnih prostorov je zasebne novogradnje z olajšavami vzpodbujala tudi država (Kresal, 1970, 105–107; Kresal, 2005, 167–169).

Zaradi zgoščene priseljavanja ljudi s podeželja v mesto, ki je ponujalo večje možnosti zaposlitve, pa tudi zaradi velikega vala slovenskih Primorcev in Korošcev, ki so se po zasedbi Italijanov in izgubljenem koroškem plebiscitu zgrnili v mesto ob Dravi, so se po prevratu v Mariboru soočali z velikim pomanjkanjem bivalnih prostorov. O stanovanjski problematiki so razpravljali na skoraj vsaki seji mariborskega mestnega sveta (sosveta). Svetniki so poskušali rešiti pereče vprašanje na najrazličnejše načine: s preureditvijo večjih stanovanj v več manjših, z uvedbo davka na večja stanovanja in seveda s stanovanjsko gradnjo. Pri tem so se zgledovali tudi po drugih slovenskih mestih, ki so se ukvarjala z enakimi težavami. Za razdeljevanje razpoložljivih stanovanj je občinski svet imenoval stanovanjsko komisijo, ki je bila deležna številnih očitkov, da je bila pri svojem delu nepravilna. Nezadovoljni pa so bili tudi premožnejši Mariborčani, ki so jim bila po dekretu odvzeta stanovanja ali sobe (Berberih-Slana, 2006, 431).

Pomanjkanje stanovanj je bilo tudi v času Leskovarjevega županovanja izjemno aktualno, še posebej zato, ker v Mariboru od začetka vojne ni bila zgrajena nobena večja stanovanjska hiša.⁵⁹ Konec leta 1924 je bilo v mestu evidentiranih 844 občanov brez stanovanja, čez leto je stanovanjska komisija prejela 357 novih prošenj za dodelitev stanovanj, razdelili pa so jih lahko samo 186.⁶⁰ Konec leta 1925 se je število stanovanjskih prosilcev povečalo na 1.290,⁶¹ časnik *Slovenec* pa je zapisal, da je velika stanovanjska kriza dosegla novo kritično mejo.⁶² saj je število razpoložljivih stanovanj stalno padalo, „kar stanovanjsko bedo le še povečuje“.⁶³

59 Jutro, 12. 11. 1925: Naši kraji in ljudje. Mariborski najemniki za gradbeni davek, 3.

60 Tabor, 15. 1. 1925: Mariborski občinski svet. Stanovanjska beda, 3.

61 Slovenec, 8. 11. 1925: Iz Štajerske. Iz Maribora. Reševanje stanovanjske krize, 4.

62 Slovenec, 13. 12. 1925, Črna slika, 4.

63 Tabor, 15. 1. 1925: Mariborski občinski svet. Stanovanjska beda, 3.

Zato ne preseneča, da je Leskovar že v svojem nastopnem govoru obljubil učinkovito reševanje stanovanjske problematike, ki je postala ena glavnih prioritet njegovega županovanja. Edina rešitev pomanjkanja stanovanjskih prostorov je bila intenzivna novogradnja občinskih stanovanj, za kar pa mesto ni imelo dovolj sredstev. Zato si je župan na različne načine prizadeval, da bi v mestu prišli do prepotrebnega denarja za stanovanjske novogradnje. Ena od idej je bila tudi ta, da bi mesto prodalo vojašnice, ki jih je imelo v lasti. Leskovar je zato odpotoval v Beograd, vendar vojaških oblasti v nakup katere od vojašnic ni uspel prepričati.⁶⁴

Konec leta 1925 je župan Leskovar po tehtnem premisleku mestnim svetnikom predlagal, da občina prične z zbiranjem zasebnega kapitala, nato pa z zbranimi sredstvi gradi stanovanjske hiše, ki bi jih lahko ponudili na trgu. Občinski svetovalec Primer (ki je na seji govoril nemško) je ideji nasprotoval in izpostavil, da bi bilo bolj gospodarno, če občina zbrani kapital ponudi za gradnjo podjetnikom. Kljub županovi večini v svetu je Primerjevo sugeriranje vzbudilo dovolj dvomov v smotrnost predlagane naložbe, zato je bil predlog vrnjen v proučitev stanovanjskemu odseku.⁶⁵ V začetku leta 1926 so v mestnem svetu sklenili, da podprejo gradnjo zasebnikov z ustanovitvijo zasebne stanovanjske zadrage.⁶⁶ V ta namen bi v občini najeli dvomilijonski kredit in vzpodbudili zidavo manjših stanovanjskih hiš. Svetniki so po daljši debati predlog sprejeli in zadolžili poseben odbor mestnega sveta za izdelavo pravilnika.⁶⁷ Zasebno gradnjo pa so pospeševali tudi z zelo ugodno prodajo gradbenih parcel, še posebej v magdalenskem okraju ob Betnavski cesti in sosednjih ulicah, namenjenih gradnji tipskih vrstnih hišic in manjših stanovanjskih hiš.⁶⁸

Župan je na seji v začetku leta 1926 predlagal povišanje „gostaščine“, ki se je stekala v podporni stanovanjski fond, toda svetniki so predlog zavrnili. Da pa bi vendarle pospešili gradbeno dejavnost v mestu, so v stanovanjskem odboru predlagali, da bi bile novogradnje prva tri leta oproščene davka na „gostaščino“, vodarino in kanalščino. Svetniki so predlog o predlagani oprostitvi davka potrdili in izvolili novi sedemčlanski stanovanjski odbor.⁶⁹

64 Slovenec, 8. 11. 1925: Iz Štajerske. Iz Maribora. Reševanje stanovanjske krize, 4.

65 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1925, Zapisnik o XV. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 9. 12. 1925, 538–539; Jutro, 10. 12. 1925: Mariborski občinski svet, 2; Slovenec, 10. 12. 1925: Seja mariborskega obč. sveta, 3.

66 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o II. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 21. 1. 1926, 51–68; Jutro, 22. 1. 1926: Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 2; Naša straža, 22. 1. 1926, Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 3; Slovenec, 22. 1. 1926: Maribor. Seja občinskega sveta, 4.

67 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o izredni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 24. 3. 1926, 177–192; Slovenec, 26. 3. 1926: Maribor. Občinska seja mariborskega sveta, 4; Naša straža, 24. 3. 1926; Iz Maribora. Izredna seja mariborskega občinskega sveta, 3.

68 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o nadaljevanju VIII. redne seje mestnega občinskega sveta mariborskega, 27. 7. 1926, 399–400; Jutro, 28. 7. 1926: Mariborski občinski svet, 7; Slovenec, 28. 7. 1926: Mariborski občinski svet. Nadaljevanje 8. seje, 5.

69 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 5. 1. 1926, 20–23; Jutro, 6. 1. 1926: Naši kraji in ljudje. Mariborski mestni svet, 3; Naša straža, 6. 1. 1926: 1. seja mariborskega občinskega sveta, 2.

Prva gradnja večstanovanjskih zgradb po koncu vojne

Kljub slabemu finančnemu položaju občine je Leskovar že kmalu po začetku županovanja začel izpolnjevati predvolilne obljube o reševanju stanovanjske stiske, ko so v mestu sprejeli načrt za izgradnjo nove večnadstropne hiše na Frančiškanski ulici 8 (danes Ulica Vita Kraigherja), ki so jo dokončali v začetku leta 1926. Tu se je našel prostor za mestno elektropodjetje, „fizikat“, stavbni urad in 9 občinskih stanovanj z 1, 2 in 3 sobami. Občina je zgradbo postavila iz najemnine vojašnic, „tovornine“⁷⁰ in dohodkov elektropodjetja.⁷¹ V začetku leta 1926 so pričeli z gradnjo občinske večstanovanjske hiše⁷² na vogalu Smetanove in Vrtnice ulice (današnje Prežihove ulice) in do konca leta zgradili niz štirih večnadstropnih hiš na Vrtni ulici 9 in 11 ter Smetanovi ulici 30 in 32. Prva večja gradbena akcija, ki so jo zaupali gradbenemu podjetju *Ubaldo Nasimbeni*, je z 29 novimi občinskimi najemniškimi stanovanji bistveno omilila hudo povojno stanovanjsko krizo v mestu, poleg tega pa vzpodbudila tudi zaposlovanje novih gradbenih delavcev, ki so dobili delo na gradbišču.⁷³

V županstvu so si poleg novogradnje prizadevali pridobivati nove bivalne prostore tudi z adaptacijo hiš, ki so bile v mestni lasti. Tako so spomladi 1926 hišo na Krekovi ulici, kjer je imela občina svoje urade, in nekdanjo Kiffmanovo hišo na Slomškovem trgu preuredili v stanovanjske prostore.⁷⁴ V istem času so sklenili v stanovanjske prostore preurediti tudi nekdanjo sinagogo v Židovski ulici, kjer so bile tačas delavnice. Pri tej odločitvi pa so naleteli na buren odziv socialističnega kluba, ki je zaradi tega sklepa vložil interpelacijo.⁷⁵

Leta 1927 je občina na Smetanovi ulici 34, 36, 38 in 38a zgradila še štiri večstanovanjske objekte, za katere je mestna uprava uspela pridobiti kredit na odplačilno dobo 10 let. Na tajni seji mestnega sveta 18. novembra 1927 so odločali o razdelitvi 60 novih stanovanj med 600 prosilcev in v naslednjih dneh izročili ključ domovanj novim stanovalcem.⁷⁶

70 Za reševanje pomanjkanja stanovanjskih objektov so v Mariboru leta 1925 uvedli „tovarnino“ (davek na zemljišče, kjer je stala tovarna), s katero se je v mestno blagajno na leto steklo za okoli 600.000 dinarjev (Slovenec, 8. 11. 1925: Iz Štajerske. Iz Maribora. Reševanje stanovanjske krize, 4).

71 Tabor, 6. 8. 1925: Seja mariborskega občinskega sveta, 3; Tabor, 11. 9. 1925: Nova mestna hiša, 3; Naša straža, 7. 12. 1925: Iz Maribora. Zidava nove občinske hiše, 3; Naša straža, 7. 12. 1925: Iz Maribora. Zidava nove občinske hiše, 3; Naša straža, 7. 12. 1925: Likof pri gradnji nove mestne hiše v Frančiškanski ulici, 3; Tabor, 8. 12. 1925: Likof pri gradnji nove mestne hiše v Frančiškanski ulici, 1.

72 Na seji mestnega sveta 2. marca 1926 je stanovanjski odsek sporočil odločitev, da so za izvajalca gradbenih del izbrali podjetje *Ubaldo Nasimbeni* za 1.847.000 din (PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o IV. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 2. 3. 1926, 17–18; Slovenec, 3. 3. 1926: Maribor. Naši kraji in ljudje. Mariborska občinska seja, 4).

73 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 5. 1. 1928, 16–19; Jutro, 6. 1. 1926: Naši kraji in ljudje. Mariborski mestni svet, 3; Naša straža, 6. 1. 1926, 1. seja mariborskega občinskega sveta, 2.

74 Jutro, 28. 7. 1926: Mariborski občinski svet, 7; Slovenec, 28. 7. 1926: Mariborski občinski svet. Nadaljevanje 8. seje, 5.

75 Jutro, 23. 1. 1926: Naši kraji in ljudje. Mariborski občinski svet, Nadaljevanje proračunske seje, 3.

76 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1927, Zapisnik o tajni seji X. redne seje mest. občinskega sveta mariborskega. Nadaljevanje javne seje, 18. 11. 1927, 445–458.

* * *

Župan Leskovar je v začetku leta 1926 izjemno smelo poskusil z izgradnjo novega rotovža. Ker je bil obstoječi rotovž na Glavnem trgu zgrajen že leta 1515, ko je v mestu živel okoli 1.000 prebivalcev, v času županovanja dr. Leskovarja pa je Maribor štel že nad 30.000 prebivalcev, hudo zastarelo poslopje ni več zadoščalo svojim potrebam.⁷⁷ Svojo idejo o gradnji novega rotovža je župan predstavil mestnim svetnikom in v ta namen celo sklical izredno sejo mestnega sveta. Moderno zasnovan rotovž naj bi po načrtih zgradili v Jugoslovanskem parku (danes Trg generala Maistra), med realko in velikim županstvom, pročelje bi bilo obrnjeno na Trg svobode in ga ne bi zastiral grad.⁷⁸ Narejeni so bili že preliminarni načrti in osnovna finančna konstrukcija, vendar je zaradi drugih gradbenih prioritet v mestu iniciativa za izgradnjo novega rotovža zastala.⁷⁹

Borza dela

Stanovanjska stiska ljudi v Mariboru kljub izjemnim naporom mestnega sveta in gradbenega odbora ni pojenjala vse do konca Leskovarjevega županskega mandata, saj se je število prebivalstva zaradi priseljevanja še naprej povečevalo. Za mnoge previsoke cene zemljišč, visoke najemnine in kronično pomanjkanje stanovanj – vse to je botrovalo naseljevanju prebivalstva v revnih četrtih, kjer so pogosto prebivali v nemogočih razmerah. Širila so se mariborska predmestja Studenci, Pobrežje, Krčevina, Košaki in Tabor. Mesto ni bilo pripravljeno na dotok tako velikega števila prebivalcev, zato se je moralo spopadati s katastrofalnimi življenjskimi razmerami, ki so vladale v improviziranih naseljih, kjer pogosto niso imeli niti oskrbe s pitno vodo (Godina, 1992, 36; Ferlež, 2009, 35; Ferlež, 2014, 429).

Ob tej „črni sliki“ je mestu leta 1926 celo pretela ukinitve borze dela, o čemer so razpravljali na seji občinskega sveta 24. marca 1926, ko so obravnavali predlog velikega župana dr. Otmarja Pirkmajerja, naj občina prevzame omenjeno institucijo. Mestni svetniki so sprejeli sklep, da vložijo protest proti ukinitvi, če pa bi s protestom ne uspeli, bi bili pripravljene prevzeti borzo dela pod pogojem, da bi država plačala občini prispevke, ki so jih plačevali delavski zavarovanci za brezposelne.⁸⁰ O tem vprašanju je tekla razprava tudi na prihodnjih sejah, vendar so imeli svetniki o nadaljnji usodi borze različna stališča.⁸¹ Kljub temu so se v mestnem svetu uspeli poenotiti in so sprejeli statut borze, ki je določal, da so bili v njegovem upravnem odboru trije zastopniki Delavske zbornice in trije zastopniki mestne občine.⁸² Delokrog borze je obsegal mesto Maribor in mariborsko okrožje, uradniki borze pa so s svojim delom številnim brezposelnim pomagali pri iskanju zaposlitve, čeprav so delovali le pogodbeno.⁸³

77 Slovenec, 2. 3. 1926: Mariborski novi rotovž, 4.

78 Slovenec, 24. 3. 1926: Maribor. Novi rotovž v Mariboru, 4.

79 Slovenec, 26. 3. 1926: Maribor. Občinska seja mariborskega sveta, 4; Naša straža, Iz Maribora. Izredna seja mariborskega občinskega sveta, 3.

80 Slovenec, 26. 3. 1926: Maribor. Občinska seja mariborskega sveta, 4; Naša straža, Iz Maribora. Izredna seja mariborskega občinskega sveta, 3.

81 Slovenec, 12. 5. 1926: Seja mariborskega občinskega sveta, 5; Jutro, 12. 5. 1926: Maribor, Mariborski občinski svet, 4.

82 Jutro, 16. 6. 1926: Domače vesti, Mariborski občinski svet, 4.

83 Slovenec, 28. 7. 1926: Maribor. Mariborski občinski svet, 5.

KULTURA IN ŠOLSTVO

Izjemnega pomena za Maribor je bilo šolstvo, ki je postalo slovensko šele po prevratu, ko je 27. januarja 1919 višji šolski svet v Ljubljani odpravil nemščino kot obvezen predmet na osnovnih in meščanskih šolah, nemške učitelje pa zamenjal s slovenskimi (Potočnik, 2017b, 974–975). V Mariboru so leta 1925 delovale naslednje srednješolske ustanove: teološko semenišče, državna klasična gimnazija (583 učencev), državna realka (452 učencev, 63 učenek), državno moško učiteljsiše (149 učencev), državno žensko učiteljsiše (148 učenek), žensko učiteljsiše šolskih sester, srednja vinarska in sadjarska šola, državna trgovska šola itd. Mariborsko osnovno in meščansko šolstvo je imelo 4 otroške vrtce (464 otrok), 4 ljudske deške šole in vadbico (1.181 učencev), 5 ljudskih deklških šol (1.381 učenek), pomožno šolo za manj nadarjene otroke (38 učencev in 24 učenek), deško meščansko šolo (454 učencev) in 2 deklški meščanski šoli (437 učenek). V šolskem letu 1924/1925 se je v Mariboru skupaj šolalo 3.979 učencev (1.899 dečkov in 2.080 deklek).⁸⁴

Med kulturnozgodovinskimi znamenitostmi v mestu je potrebno posebej poudariti pomen ostankov starega mestnega zidu in drugih „starin“, med mariborskimi kulturnimi ustanovami pa je na prvem mestu *Muzej Zgodovinskega društva v Mariboru* s kulturnozgodovinsko, narodopisno in narodoslovno zbirko, katere pobudnik je bil dr. Franc Kovačič (Matjašič Friš, 2009a, 109–111; Matjašič Friš, 2009b, 616; Friš, 2013, 121). Mesto se je lahko pohvalilo tudi z *Narodnim gledališčem*, opero in dramo (Hartman, 2001, 330), več javnimi knjižnicami (Hartman, 2001, 499–794) in z „najznamenitejšo mestno študijsko knjižnico, ki šteje že nad 13.500 del z več ko 35.000 zvezkih“ (Hartman, 2001, 873–875). V mestu je v tem času delovalo tudi več kot 40 kulturnih in posvetnih društev ter 16 športnih društev, za večje prireditve in proslave pa sta bili na voljo dve večji dvorani: *Götzova koncertna dvorana* in dvorana v *Narodnem domu*.⁸⁵

ZADNJE MEDVOJNE OBČINSKE VOLITVE V MARIBORU LETA 1927

Mariborske občinske volitve konec leta 1927 so bile zadnje volitve v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Zmagovita koalicija zadnjih občinskih volitev *Narodni blok* je po volitvah v oblastno skupščino januarja tega leta razpadla⁸⁶ in na volitvah je nastopila vsaka stranka s samostojno listo.⁸⁷

84 Slovenec, 15. 11. 1925: Jože Stabej, Avtonomno mesto Maribor, 8.

85 Slovenec, 15. 11. 1925: Jože Stabej, Avtonomno mesto Maribor, 8.

86 Ko so januarja 1927 potekale volitve v oblastno skupščino, je SLS v Mariboru (in Celju) sklenila koalicijo z *Narodno radikalno stranko* (NRS) in *Političnim in gospodarskim društvom Nemcev v Sloveniji* (*Politischer und wirtschaftlicher Verein der Deutschen in Slowenien*) – s tem je *Narodni blok* obstajal le še na papirju (PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1927, Zapisnik o izredni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 14. 1. 1927, 1–3; Slovenec, 15. 1. 1927: Maribor. Izredna seja občinskega sveta, 6; Jutro, 15. 1. 1927: Iz Maribora. V volilno kroniko, 4; Stiplovšek, 2000, 92, 106–107; Ratej, 2006, 460).

87 Prim: Mariborski večernik Jutra, 16. 12. 1927: Boj za mariborsko občino, 1; Slovenec, 17. 12. 1927: Mariborčani za zmago in poštenje, 2; Mariborski večernik Jutra, 17. 12. 1927: Pred obračunom s sedanjimi magistratnimi mogotci, 2.

SLS si je po veličastni zmagi na volitvah v oblastno skupščino 27. januarja 1927 prevladujoč položaj na Slovenskem še dodatno utrdila 1. februarja, ko je vstopila v novo vlado Nikole Uzunovića.⁸⁸ SLS je tako na občinskih volitvah leta 1927 nastopila samozavestno in mariborskim volivcem glasno predstavljala uspehe stranke in župana Leskovarja v iztekajočem se mandatu,⁸⁹ njeno vodstvo pa ni več pristajalo na vlaganje skupnih kandidatnih list (Ratej, 2005, 509). Tudi njihovi politični nasprotniki niso sedeli križem rok in so na volilnih shodih ter v časnikih poskušali volivce prepričati, naj ne volijo katoliškega tabora. Pri tem so, npr. liberalci, opozarjali na to, da so se v Mariboru v času Leskovarja davščine povišale mnogo bolj kot v Ljubljani in da so za vse dosežke v „naši severni prestolnici“ zaslužne vse stranke nekdanje koalicije *Narodnega bloka*, ne samo SLS.⁹⁰

Dr. Leskovar je bil 23. februarja 1927 izvoljen za predsednika mariborske oblastne skupščine in oblastnega odbora mariborske oblasti (Stiplovšek, 2000, 126, 137), vendar je poleg teh nalog kljub razpadu *Narodnega bloka* uspešno opravljal tudi funkcijo mariborskega župana vse do izteka mandata. Občinske volitve so v Mariboru potekale 18. decembra 1927. SLS je bila zmagovalka volitev s 1.858 glasovi, SDS je prejela 885 glasov, NNS pa 172. SLS je tako pripadlo 13 mandatov (plus eden na škodo radikalov), SDS 6, Nemcem 5; komunisti, narodni socialisti, radikalni in obrtniška lista so prejeli po 1 mandat. Narodna radikalna stranka je po volitvah vložila protest, ki je bil zavrnjen.⁹¹

Dr. Leskovar na volitvah zaradi novih zadolžitvev na čelu oblastne skupščine ni vložil kandidature za župana Maribora. 14. januarja 1928 je bila sklicana konstitutivna seja mestnega sveta, na kateri so na župansko mesto izvolili člana SLS dr. Alojzija Juvana, liberalec dr. Franjo Lipold pa je bil izvoljen na podžupansko mesto. Dr. Josip Leskovar, dr. Anton Jerovšek, Franjo Bureš in dr. Lothar Mühleisen so postali mestni svetovalci. Za izvolitev župana, podžupana in svetovalcev so se v katoliškem taboru dogovorili z liberalci, socialisti kot druga najmočnejša stranka v mestnem svetu pa so ostali v opoziciji, saj so odklanjali vsakršno sodelovanje z meščanskimi strankami.⁹²

NAJPOMEMBNEJŠI DOSEŽKI V LESKOVARJEVEM ŽUPANSKEM MANDATU

Leskovar se je županovanja v Mariboru in reševanja problemov, ki so ostali za županom Grčarjem, lotil z veliko vnamo. Kljub varčevalnim ukrepom zaradi skoraj 9

88 Prim: Slovenec, 4. 2. 1927: Vlada stopi pred narodno skupščino, 1; Slovenec, 4. 2. 1927: Prva seja vlade, 27; Slovenec, 4. 2. 1927: Slovenci v vladi, 2; Jutro, 2. 2. 1927: Klero-radikalna vlada imenovana, 1; Jutro, 2. 2. 1927: Nova vlada že zopet v krizi, 1; Jutro, 2. 2. 1927: G. Uzunović brani svojo vlado, 1; Stiplovšek, 2000, 115.

89 Slovenec, 17. 12. 1927: Upravo Maribora moremo zaupati samo Slovenski ljudski stranki, 3.

90 Jutro, 16. 12. 1927: Mariborčani, ne pozabite, 2.

91 Slovenec, 20. 12. 1927: Maribor je glasoval za delo in poštenje, 1; Ratej, 2005, 510; Berberih-Slana, 2006, 439.

92 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1928, Zapisnik, 14. 1. 1928, 1–6; Slovenec, 19. 12. 1927: Naš župan v našem Mariboru. Volitve župana, 12, 5; Mariborski večernik Jutra, 16. 1. 1928: Po konstituiranju mariborskega občinskega sveta, 1; Mariborski večernik Jutra, 16. 1. 1928: Bitka za Maribor končana, 2.

milijonov primanjkljaja v mestni blagajni,⁹³ je že prvo leto županskega mandata pričeli z najemom kreditov za komunalno obnovo in modernizacijo mesta. Tako so pričeli s popraviljanjem in širitvijo mestnih ulic: urejali in tlakovali so stare ulice, glavne ulice so razširili na 15 m, stranske pa na 10 m. V mestnem središču so obnovili Tattenbachovo ulico, ki je tekla mimo *Narodnega doma* (današnja Ulica kneza Koclja). V koroškem okraju so pričeli z izgradnjo sodobne mestne kanalizacije, obnovili so Vrtno ulico (danes Prežihova ulica) in podaljšali Smetanovo ulico. Obnovili so ceste med Dravo in železniško progo – Pobreško cesto, Motherjevo ulico (danes Ulica heroja Šaranoviča), pričeli pa so tudi z deli na cesti v ulici Ob brodu (danes Oreško nabrežje). V magdalenskem predmestju so obnovili Frankopansko ulico (današnja Gorkega ulica) in Tržaško cesto.⁹⁴

Poimenovali so tudi nekaj novih ulic, med njimi Turnerjevo ulico v koroškem okraju, ki je dobila ime po enem najimenitnejših meščanov, leta 1924 umrlem doktorju prava, vzgojitelju, mecenu in dobrotniku Pavlu Turnerju (Matjašič Friš, 2015, 622–623). Modernizirali in povečali so klavnico v Melju, kar je bilo zaradi obmejnega položaja mesta in železniške proge izjemno pomembno. Reorganizirali so mestni pogrebni zavod, mestnemu vodovodu so dodali novo vodno zajetje, v ožjem mestnem središču so modernizirali kanalizacijo. Mesto je dobilo tožbo na drugostopenjskem sodišču proti vojaški upravi in je povečalo najemnino za vojašnice z 31.000 din na 1.800.000. Uredili so vprašanje najemnine za realko. Po vzoru večjih, modernejših evropskih mest so poskrbeli tudi za to, da so lahko meščani kvalitetno preživljali prosti čas. V mestnem parku so postavili sodoben koncertni paviljon in odprli Kavarno Park (danes je v njej mestni akvarij). Na koncu parka pri Treh ribnikih so uredili športne objekte za letno in zimsko rekreacijo (čolnarno in drsališče), v športnem parku Ljudski vrt pa so razširili igrišča za tenis. Poleg Državnega mostu čez Dravo so zgradili javno stranišče, o drugem, nasproti glavnega kolodvora, pa so se dogovarjali z upravo železnice. Sprejeli so še sklep o gradnji deške meščanske in osnovne šole na vogalu Smoletove in Valvazorjeve ulice (danes Ulica Moše Pijada).⁹⁵

Tudi na področju sociale je bil mestni svet z dr. Leskovarjem na čelu zelo dejaven. Ustanovili so socialni urad, ki je prevzel skrb za brezposelne, starce in sirote, v nekdanji Langerjevi vili v Ljudskem vrtu ob Koroščevi ulici (danes Mladinska ulica) so zgradili večji prizidek in odprli dnevno zavetišče za otroke oz. Mladinski dom, v mestu je še naprej delovala borza dela za pomoč brezposelnim. Županstvo je reševalo silno pomanjkanje stanovanjskih prostorov: gradili so občinske večstanovanjske najemniške hiše, uredili 140 družinskih stanovanj in podpirali zasebno gradnjo.⁹⁶

93 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1925, Zapisnik o IV. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 20. 1. 1925, 24-47; Tabor, 22. 1. 1925: Proračunska seja mariborskega občinskega sveta, 3.

94 Slovenec, 12. 5. 1926: Seja mariborskega občinskega sveta, 5; Jutro, 12. 5. 1926: Maribor, Mariborski občinski svet, 4; Naša straža, 10. 6. 1925: Iz Maribora. Seja občinskega sveta, 3; Slovenec, 10. 6. 1925: Iz Maribora. Seja občinskega sveta, 3.

95 Slovenec, 12. 5. 1926: Seja mariborskega občinskega sveta, 5; Jutro, 12. 5. 1926: Maribor, Mariborski občinski svet, 4; Jutro, 28. 7. 1926: Mariborski občinski svet, 7; Slovenec, 28. 7. 1926: Mariborski občinski svet. Nadaljevanje 8. seje, 5; Slovenec, 23. 9. 1926: Seja mariborskega občinskega sveta, 5; Slovenec, 17. 12. 1927: Mariborčani za zmago in poštenje, 2.

96 Slovenec, 12. 5. 1926: Seja mariborskega občinskega sveta, 5; Jutro, 12. 5. 1926: Maribor, Mariborski

Zelo pomembna pridobitev za modernizacijo Maribora v času Leskovarjevega županovanja je bila vzpostavitev rednega avtobusnega primestnega in mestnega prometa, za kar je bilo ustanovljeno novo mestno podjetje *Avto-promet*,⁹⁷ ki je delovalo v okviru plinarne. V času, ko se je po mestnih ulicah vozilo vsega 10 avtomobilov, je bil najprej aprila 1926 vzpostavljen primestni avtobusni promet, speljane so bile redne avtobusne linije, ki so povezovale Maribor z drugimi mesti na Štajerskem,⁹⁸ do oktobra 1927 pa so uvedli tudi pet mestnih prog.⁹⁹ Mesto je z ureditvijo avtobusnega prometa (razmišljali so tudi o uvedbi tramvajev) pridobilo tudi nova delovna mesta, v mestno blagajno pa se je s prodajo vozniških kart stekalo vedno več denarja. Izboljšale so se povezave med mestom in okolico, povezava s sosednjimi mesti in povezava med posameznimi deli mesta, kar je bilo posebej pomembno za delavce in revnejše meščane.¹⁰⁰ Novo mestno podjetje *Avto-promet* je postalo v kratkem času izjemno pomembno gospodarsko podjetje, ki je veliko „pomenilo za Maribor, da je [bilo mesto] bolj velemestno“.¹⁰¹

V svojem zadnjem nagovoru ob koncu županskega mandata se je Josip Leskovar vsem občanom, še posebej pa svojim volivcem, zahvalil za zaupanje in objektivno naštel najpomembnejše pridobitve svojega županovanja. Poleg vseh zgoraj omenjenih je kot pomembne dosežke izpostavil uvedbo racionalnejšega gospodarjenja ter vzpostavitev reda in discipline v mestnih podjetjih, ki na koncu njegovega mandata niso več poslovala z izgubo, pač pa so nekatera že dosegla predvojno poslovanje in prinašala dobiček.¹⁰²

NAMESTO ZAKLJUČKA

Čeprav dosežki Maribora v Leskovarjevem mandatu niso bili samo zasluga ene stranke in župana, temveč celotne ekipe nekdanjih koalicijskih partnerjev, podžupana, mestnih svetnikov, svetovalcev idr., lahko z gotovostjo rečemo, da je bil ravno dr. Josip Leskovar s svojimi vizionarskimi idejami in umnim vodenjem mestne politike med najbolj zaslužnimi, da je Maribor v njegovem županskem mandatu dosegel velik napredek predvsem v oblikovanju zunanje podobe mesta, ki se je razširilo in moderniziralo ter postajalo vse bolj „velemestno“. Obenem je z Leskovarjevo večje vodeno politiko na socialnem in stanovanjskem področju Maribor postal novi dom množici priseljencev, ki so v letih po

občinski svet, 4; Jutro, 28. 7. 1926: Mariborski občinski svet, 7; Slovenec, 28. 7. 1926: Mariborski občinski svet. Nadaljevanje 8. seje, 5; Slovenec, 23. 9. 1926: Seja mariborskega občinskega sveta, 5; Slovenec, 17. 12. 1927: Mariborčani za zmago in poštenje, 2.

97 Podjetje *Avto-promet* je imelo konec leta 1927 13 avtobusov in 12 zaposlenih šoferjev, ki so bili večji popravil avtobusov. V upravljanju je imelo garaže z avto-delavnico in bencinsko črpalko (Slovenec, 29. 11. 1927: Moderni promet v Mariboru – delo SLS, Osebjne in avtomobili, 3).

98 PAM-0005, 162, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1926, Zapisnik o I. redni seji mestnega občinskega sveta mariborskega, 5. 1. 1926, 3; Slovenec, 10. 4. 1926: Maribor, Seja občinskega sveta. Avtopromet, 4; Jutro, 10. 4. 1926: Mariborski občinski svet, 3; Slovenec, 29. 11. 1927: Moderni promet v Mariboru – delo SLS, Razvoj avtoprometa, 3.

99 Slovenec, 29. 11. 1927: Moderni promet v Mariboru – delo SLS, Razvoj avtoprometa, 3.

100 Slovenec, 29. 11. 1927: Moderni promet v Mariboru – delo SLS, Gospodarska korist, 3.

101 Slovenec, 17. 12. 1927: Upravo Maribora moremo zaupati samo Slovenski ljudski stranki, 3.

102 Slovenec, 17. 12. 1927: Mariborčani za zmago in poštenje, 2.

prevratu prišli v mesto iskat boljšo prihodnost bodisi iz ekonomskih bodisi iz političnih razlogov.

Njegov naslednik dr. Alojzij Juvan je v svoji županski zaprisegi 6. februarja 1928 obljubil, da bo nadaljeval z izpolnjevanjem programa svojega predhodnika, kolikor bodo to dopuščale mestne finance. Leskovarju, ki je „s [...] *skrbjo in ljubeznijo vedno in povsod zasledoval interese mesta*“, se je zahvalil za njegov doprinos k razvoju in razmahu Maribora in zaprosil za njegovo sodelovanje tudi v vlogi predsednika oblastne skupščine. Vsekakor drži, da je Leskovar v svojem triletnem mandatu izvršil pomemben premik v urbanističnem, gospodarskem in komunalnem napredku mesta, čeprav je za sicer nujno potrebne investicije najemal visoke kredite in povečal dolg mestne občine Maribor iz 9 milijonov dinarjev, kot je znašal mestni dolg ob prevzemu županskega mandata, na skoraj 30 milijonov dinarjev.¹⁰³ Kljub temu se je v zgodovino mesta zapisal kot izjemno napreden, delaven in sposoben župan z izrazitim socialnim čutom in posluhom za potrebe prebivalcev Maribora vseh slojev, še posebej tistih z družbenega dna.

103 PAM-0005, 163, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1928, Zapisnik sestavljen na mestnem magistratu mariborskem ob priliki zaprisege župana in podžupana, 6. 2. 1928, 7–8, 10; Berberih-Slana, 2006, 440.

EXPANSION AND PROGRESS OF MARIBOR DURING DR. JOSIP
LESKOVAR'S TERM AS MAYOR (1924–1928)*Darko FRIŠ*

University in Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: darko.fris@um.si

SUMMARY

Dr. Leskovar's (1924–1928) term as mayor is the least researched of all the terms of interwar leaders of the City Municipality of Maribor. He rose to the top of the City Municipality of Maribor with a deliberate pre-election calculation of three political parties the platforms and political spectrums of which differed greatly. During his term, Maribor expanded extensively and made progress in the economic, urban, communal, cultural, and social fields. He fortified the status of Slovenia's second largest city – it was the seat of the Great Mayor of the Great County of Maribor; numerous state offices and institutions, military and ecclesiastical authorities. Based on archival sources from the Regional archives Maribor and the analysis of relevant newspapers this study provides first insight into the activity of city politics and the mayor during the considered period, and is set as an introductory paper to further in-depth research and comprehensive assessment of the political career of this extraordinarily intelligent politician who, after the end of the Second World War, fell into oblivion.

Leskovar started his term with eagerness and immediately began solving the problems that his predecessor major Grčar had left. Already in his first year as major Leskovar took loans for utility renovation and modernization of the city despite the austerity measures due to the deficit of almost 9 million in the city treasury. Thus, they began to repair and expand the city streets. They reworked and paved the old streets. They modernized and expanded the slaughterhouse in Melje, the city-owned funeral service was reorganized, a new water catchment was added to the city water works, and the sewage system in the city center was modernized. The city won a lawsuit at Court of Appeal against the military administration, and also settled the issue of rents for the Realschule.

The city council, led by Dr. Leskovar, was very active also in the field of social life. They established a social office that took care of the unemployed, the elderly, and the orphans, built a larger extension and opened a daily shelter – Mladinski dom for children in the former Langer's villa at the Ljudski vrt near Koroška Street (now Mladinska Street), the labour market continued to operate for the unemployed. The mayor and the city council also worked on solving the burning shortage of residential areas: they built municipal multi-apartment renting houses, arranged 140 family dwellings, and supported private construction.

Following the examples of larger, more modern European cities, they also provided for the citizens to be able to spend their free time in a quality manner. A modern concert pavilion was set up in the city park and the Cafe Park had opened. At the end of the park

at the Trije ribniki, sports facilities were constructed for summer and winter recreation (boathouse and ice rink), and tennis courts were expanded at the Ljudski vrt sports park.

In addition to the state bridge over Drava, they built a public toilet, and they negotiated with the railway administration for the construction of another opposite the central station. They also adopted a decision on the construction of a boys' city and elementary school on the corner of Smoletova and Valvazorjeva Street (now Moša Pijade Street).

Among other important achievements of Dr. Leskovar's municipal administration were also the introduction of a more rational management and the establishment of order and discipline in city companies, which at the end of his mandate were no longer operating at a loss; on the contrary, some achieved pre-war business and profit.

Leskovar made significant changes in the urban, economic, and utility progress of the city during his three-year term, despite taking a total loan of almost 30 million dinars for urgently needed investments. Nevertheless, he is remembered as a progressive, hardworking, and capable mayor with a distinct social sense who listened to the needs of the inhabitants of Maribor of all social classes, especially to those from the social "bottom".

Keywords: Dr. Josip Leskovar, Maribor, city management, utility development, urbanism, mayoral elections, economy, National Block (Narodni blok), Slovenian People's Party (SLS), Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes

VIRI IN LITERATURA

- ARS, AS 1931** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004 (AS 1931).
- Definitivni rezultati popisa (1932):** Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921. god. Sarajevo, Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika.
- Godeša, B. & E. Dolenc (1999):** Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana, Nova revija.
- Jutro.** Ljubljana, 1920–1945.
- Marburger** [/Mariborer] **Zeitung.** Maribor, 1862–1945.
- Mariborski večernik Jutra.** Maribor, 1927–1941.
- Naša straža.** Maribor, 1924–1926.
- Občinska uprava** – glasilo Županske zveze za Slovenijo, 1922–1927.
- PAM-0005** – Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Mestna občina Maribor 1528–1941 (fond 0005).
- Slovenec.** Ljubljana, 1873–1945.
- Straža.** Maribor, 1924–1927.
- Tabor.** Maribor, 1924–1927.
- UrL.Lmo** – Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti. Ljubljana, Delniška tiskarna, 1924–1929.
- UrL.PuS** – Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo. Ljubljana, Delniška tiskarna, 1921–1924.
- Zbirka zakonov** – I. snopič. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1927.
- Antoličič, G. (2017):** Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920). *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 929–947.
- Baš, F. & B. Gajšek (1932):** Vodnik po Mariboru. Kulturna, tujsko-prometna in gospodarska slika mesta in pokrajine; kulturno-gospodarski pregled Celja in Ljubljane. Ljubljana, Reform-Reklam-Bureau.
- Baš, F. (1939):** Razvoj Maribora v l. 1918–1938. *Kronika slovenskih mest*, 6, 2, 57–68.
- Baš, F. (1989):** Kulturbund v Celju med dvema vojnama. V: Baš, F.: Prispевki k zgodovini severovzhodne Slovenije: izbrani zgodovinski spisi. Maribor, Obzorja, 347–354.
- Berberih-Slana, A. (2006):** Uprava v Mariboru 1919–1929. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 421–444.
- Biber, D. (1966):** Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Cvirn, J. (1998):** Nemci na Slovenskem (1848–1941). V: Nećak, D. (ur.): »Nemci« na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 53–98.
- Böhm J. (2009):** Deutsche Volksgruppe in Jugoslawien 1918–1941. Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, Peter Lang, GmbH.
- Ferlež, J. (2009):** Stanovati v Mariboru. Maribor, Umetniški kabinet Primož Premzl.
- Ferlež, J. (2014):** Bivalni razpon Mariborčanov v obdobju med obema vojnama ali – Kje

- se umiješ, kam greš spat? *Studia Historica Slovenica*, 2–3, 435–456.
- Friš, D. (2013):** Anton Kaspret in Franc Kovačič – uredništvo Časopisa za zgodovino in narodopisje (1904–1917). *Studia Historica Slovenica*, 13, 1, 121–142.
- Godina, M. (1992):** Iz mariborskih predmestij. O življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih 1919 do 1941. Maribor, Obzorja.
- Granda, S. (2017):** Župani – simbol slovenske lokalne samouprave in demokracije. *Studia Historica Slovenica*, 17, 2, 449–461.
- Hartman, B. (2001):** Kultura v Mariboru. Maribor, Obzorja.
- Jenuš, G. (2017):** „Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!“. Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe. *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 901–927.
- Kresal, F. (1970):** Stanovanjska zaščita in gradnja stanovanj v važnejših delavskih središčih v Sloveniji od leta 1918 do 1930. *Kronika*, 18, 2, 105–112.
- Kresal, F. (2005):** Stanovanjska zaščita po prvi svetovni vojni v Sloveniji. *Arhivi*, 28, 3, 165–173.
- Leskovec, A. (1991a):** Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941. V: Curk, J., Hartman, B. & J. Koropec (ur.): Maribor skozi stoletja, Razprave I. Maribor, Obzorja, 229–312.
- Leskovec, A. (1991b):** Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941. V: Curk, J., Hartman, B. & J. Koropec (ur.): Maribor skozi stoletja, Razprave I. Maribor, Obzorja, 313–414.
- Melik, V. (2003):** Protoliberalno občinsko vodstvo v Ljubljani 1921–1923. *Arhivi*, 26, 1, 129–139.
- Lavrenčič, U. (2012):** Mestna občina Mariborska med leti 1922–1924. Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.
- Lukman, F. K. (1925):** Josip Leskovar. V: Cankar, I. & F. K. Lukman (ur.): Slovenski biografski leksikon, 1. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 638.
- Matjašič Friš, M. (2009a):** Dr. Franc Kovačič – ustanovitelj in sodelavec revije Voditelj v bogoslovnih vedah. *Studia Historica Slovenica*, 9, 2–3, 615–632.
- Matjašič Friš, M. (2009b):** Franc Kovačič. V: Rahten, A. et al. (ur.): Nova slovenska biografija (Zbirka Življenja in dela, Biografske in bibliografske študije, 4, 3). Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 99–112.
- Matjašič Friš, M. (2015):** Izvrševanje „poslednje volje“ dr. Pavla Turnerja. *Studia Historica Slovenica*, 15, 3, 621–648.
- Perovšek, J. (2014):** Političnoupravna podoba Ljubljane. *Studia Historica Slovenica*, 14, 2–3, 291–338.
- Perovšek, J. (2017):** Predsednik gerentskega sveta, ljubljanski župan in predsednik Mestne občine Ljubljana dr. Dinko Puc (1924–1935). *Studia Historica Slovenica*, 17, 2, 641–674.
- Pivec, M. (1928):** Programi političnih strank in statistika volitev. V: Mal, J. (ur.): Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana, Leonova družba, 357–373.
- Potočnik, D. (2017a):** Vladni komisar Ivan Poljanec (1921). *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 949–959.

- Potočnik, D. (2017b):** Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924). *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 961–987.
- Prunk, J. (2017):** Ljubljanski župan dr. Ljudevit Perič. *Studia Historica Slovenica*, 17, 2, 631–639.
- Ratej, M. (2005):** Slovenska ljudska stranka na Štajerskem med leti 1923 in 1929. *Studia Historica Slovenica* (Mlinaričev zbornik I.), 5, 1–3, 493–512.
- Ratej, M. (2006):** Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 445–466.
- Stiplovšek, M. (2000):** Slovenski parlamentarizem 1927–1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vodopivec, F. (1925):** Zakon o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji v praksi. *Slovenski pravnik*, 39, 7–8, 145–153.
- Zdravec, M. (2010):** Mestna občina Mariborska 1919–1921. Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.
- Žontar, J. (1999):** Občine v Sloveniji v letih 1918–1941. V: Rajšp, V. & E. Bruckmüller (ur.): Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 603–623.